

De Maaseiker Monumententafel

Maaseik is een mooi en origineel monument rijker. Op de Markt, juist tegenover het Apotheekmuseum, bevindt zich dit bronzen meesterwerk van de hand van de kunstenaars Lieve en Roland Rens.

De Monumententafel is een antieke biedermeiertafel met daarop een stapel boeken die geopend kunnen worden en gewijd zijn aan bekende monumenten in Maaseik.

Elke afbeelding is in reliëf en er wordt ook uitleg in Brailleschrift gegeven.

De boekenstapel wordt, als een soort presse-papier, bekroond met een Maaseiker Bokkenrijder.

De Monumententafel is een geschenk van de Kiwanis Maaseik van Eyck.

DE MAASEIKENAAR

DRIE MAANDELIJKS CONTACTBLAD JAARGANG XXXIII 2002 NR. 4

INHOUDSTAFEL

- 165 Woord vooraf.
- 166 Uitgeweken Maaseikenaar onderzoekt stamboom via DNA.
- 167 Genealogisch DNA-onderzoek
- 170 15 Jaor nao ze vertrèk (Pater Sangers)Onder-wijs-wetenswaardig-
heden van lang en van heel lang geleden.
- 176 De Maaseiker stoepsteen.
- 182 De Klaptówt.
- 183 Heppeneert in de tweede helft van de 18de eeuw.
- 200 Aw Mezeiker leedsjes en gedichsjes.
- 201 Diksjenaer van het Mezeikers.
- 203 Werkgroep Documentatie.
- 204 Genealogie - Maaseikenaren poorters van Brussel.
- 205 Jan en Hubert Van Eyck op het internet.
- 206 Wie was de weldoener van de St.-Jacobskerk in 1767?
- 209 Maaseiker spreekwoorden, zegswijzen en gezegden.

DE MAASEIKENAAR

- 210 Maaseikenaren publiceren (An Beenders).
- 211 Het huis 'Den Rosenmarijn'.
- 214 Nar in het Vorstendom Maaseik.
- 216 Wist je?
- 217 Toponymisch praatje: het huis 'Het Merckschip'.
- 223 Oproep (Vincentius Maaseik).
- 224 Twee invloedrijke kruisheren: de gebroeders Reynders uit Maaseik.

muziekopname van onze
carnavalschlager is reeds achter de rug.

De beste raad die ik U, geachte lezer,
alsnog kan geven vóór de jaarwisseling is
onmiddellijk bijgaand
overschrijvingsformulier in te vullen om
er zeker van te zijn ook volgend jaar
weer rustig te kunnen grasduinen in het
enige, echte en onvervalste Maaseiker
periodiekske "De Maaseikenaar".

Uw 10 euro zijn zeer welkom, wil de
redactie in deze moeilijke tijden het
hoofd nog boven water kunnen houden.

En wie wil dat niet na die waterrellende
die half Europa teisterde?

165

Stort vandaag nog en ik beloof u dat wij
het droog zullen houden.
Alleszins bedankt voor uw financiële
steun.

Namens de redactie,
Herman Hendrix

Woord vooraf

Hoe je het ook draait of keert: onze
getaande huid van een maand geleden
hangt er weer "gebleekt" bij.

Vakantieplannen, reisgidsen en andere
souvenirs uit luilekkerland zijn uit het
gezichtsveld verdwenen en het
dagelijkse leven gaat weer zijn normale
gang.

Van de zon hebben we de afgelopen
zomer jammer genoeg niet al te veel
gezien. Gelukkig heeft 'el Niño', buiten
wat natte kelders, bij ons geen
noemenswaardige sporen nagelaten.

Laten we onze borst maar gerust nat
maken en het voor de rest droog
houden.

Eerlijkheidshalve dient gezegd dat dit
laatste echter niet gold voor "Hartbufkes
preuve", het "Knapkoekbakken",
"Swinging Maaseik" en andere muzikale
esbattementen die in ons stadje plaats
vonden. Daar vloeiende het nat rijkelijk.
Met recht en reden, zou ik zeggen.

Vallende bladeren kondigen al méér dan
een maand de herfst aan en de

Uitgeweken Maaseikenaar onderzoekt stamboom via DNA

166

Van onze stadsgenoot Chris Kraewinkels, die momenteel in Spanje woont en een gepassioneerde genealoog is, vernamen we via internet dat hij de modernste middelen gebruikt om verre verwanten op te sporen. Wij laten hem zelf aan het woord. De redactie

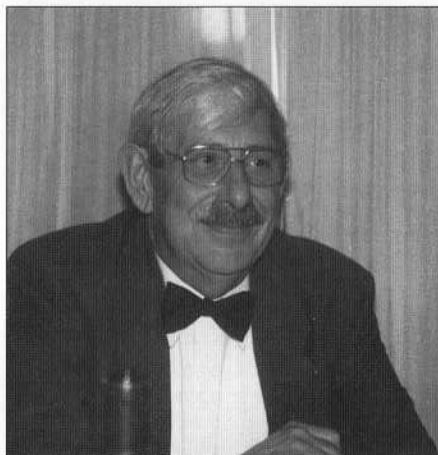
We zaten met de handen in het haar, ja, potvast met het onderzoek naar onze stamboom. Maar onze moderne tijd biedt nieuwe oplossingen en we hebben er dankbaar gebruik van gemaakt.

Waarom testen door het gebruik van DNA? Hebben we niet meer voldoende aan de documenten en archieven? Waarom hebben we een DNA-test laten uitvoeren in verband met genealogie Kraewinkels. De redenen zijn veelvuldig. Vooreerst en voornamelijk willen we zoeken of er een verwantschap bestaat tussen al de verschillende Kraewinkels en spellingsvarianten. Reeds vele jaren zijn we (mijn voorgangers en ikzelf) bezig met de Kraewinkels genealogie. Tijdens de laatste jaren, met de onuitputtelijke informatie op Internet - voor de familie "Kraewinkels" kun je altijd een kijkje nemen op de pagina van ons Kraewinkila

project **Krawinkels research** - zijn we in contact getreden met zoveel verschillende Kraewinkels en varianten dat het aangewezen is een DNA-test te laten uitvoeren om uit te vinden of er enige relatie bestaat. Geef toe, de archieven hebben hun beperkingen.

Vervolgens, er bestaan zoveel etymologische boeken over familienamen, die beweren dat je naam X betekent en van Y is afgeleid en zijn oorsprong vindt in Z. Wel, ik wilde iets meer weten.

Dan is er de familie "Van Craywinckel", kleine adel, priesters, schrijvers, muntmeesters in dienst van Karel V en Philips II enz. Bestaat er een verband met deze oude geridderde tak?

Chris Kraewinkels

We kunnen natuurlijk veel veronderstellen, maar de ernstige genealoog wil bewijzen. Geef toe, zou het niet leuk zijn indien we konden aanwijzen dat de Kraewinkels afkomstig zijn uit deze of gene streek en hun voorvaderen ridders waren, op kruistocht gingen, enz.

Mijn resultaten waren als volgt: van alle door het labo uitgevoerde testen bestaat

er geen identiek resultaat met het mijne. Maar van de gegevens die zij bezitten (testen uitgevoerd door anderen) zijn er drie identiek (een in Engeland en twee onbekend) en 36 met een mutatie verspreid over de ganse wereld. Een mutatie wijst op een gezamenlijke voorvader met een 50% waarschijnlijkheid in de laatste 36 generaties. (36 x 20 jaren = 720 jaren)

We hebben die testen gedaan in groep (drukt de prijs tot \$ 90), een groep van naamgenoten zonder navijbare connectie. Onmiddellijk kwam het verrassend resultaat dat Pieter Cramwinckel (internetvriend en dynamische stuwkracht voor dit project) wel degelijk verwant is, met naar alle waarschijnlijkheid een gemeenschappelijke voorvader zo'n 600-800 jaar geleden. Een andere naamgenoot is niet aanwijsbaar als verwant in de laatste 100

generaties. De volledige resultaten van onze groep zijn nog niet allemaal beschikbaar, maar het is zonder meer boeiend en laat ons toe nieuwe wegen te openen en ons genealogisch onderzoek beter te richten en te coördineren. Nu kan dus onomstotelijk worden vastgesteld of deze of gene naamgenoot verwant is of niet.

Het komt er dus op aan zoveel mogelijk personen warm te maken voor zo een project en zodoende over veel vergelijkingsmateriaal te kunnen beschikken. Het moeten natuurlijk naamverwanten zijn. Ons onderzoek heeft identiek DNA aangetoond in Duitsland, Nederland, Oostenrijk, Polen, Spanje en Zwitserland. De verspreiding is dus zeer groot. Het is nu alleen door middel van meer testen en onderzoek uit te vinden waar we vandaan komen.

167

Family Tree DNA

This Certificate confirms that you have had DNA analyzed by Family Tree DNA. The results below are from the DNA sample that you submitted to our testing service. The results of each of the Twelve Loci examined are reported in the table below.

For your benefit we have listed the Locus designation for all twelve Loci utilized by the geneticists supporting our company. If your alleles for the twelve Loci match another person exactly, then you share the same haplotype. However if your numbers are off by one position from another person in one loci you would be considered in the same haplogroup.

Family Tree DNA is a Genealogical tool designed to aid individuals wanting to 'connect' with relatives lost in time and where the paper trail no longer exists.

Name: **Chris Kraewinkels**

Y Chromosome Loci #	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Your Y Chromosome Allele	13	23	14	11	14	12	12	11	13	13	28	
Loci designation DYS#	393	390	19	391	385a	385a	426	388	439	389-1	292	389-2
Your sample #	3117											

Ondertussen hebben expert-genetici uitgerekend dat we allemaal een gemeenschappelijke voorvader hebben die zo'n 89.000 jaren geleden in Afrika heeft geleefd.

Ik wil niet beweren dat het genetisch onderzoek nog steeds in de kinderschoenen staat, maar er valt zeker nog een hele weg af te leggen. De testen zullen waarschijnlijk eenvoudiger worden (nu nog tamelijk ingewikkeld) en de kosten zullen waarschijnlijk ook verminderen. In ieder geval voor de genealoog een bijzondere aanwinst.

Momenteel ben ik lid van een chatgroep en ik sta verstomd van de hoeveelheid mensen die dit soort test laten verrichten. Het is zelfs zo dat www.ancestry.com de testaanvragen heeft moeten stopzetten omdat ze niet kunnen volgen.

Voor de familie "Kraewinkels" kun je altijd een kijkje nemen op de pagina van ons Kraejonwinkila project (Krawinkels research) <http://www.kraejonwinkila.com>

Chris Kraewinkels
chris@telefonica.net

Om onze lezers wat meer duidelijkheid te verschaffen over deze toch moeilijke DNA-materie, deden we beroep op de heer Jan Etienne, hoofdredacteur van het medisch tijdschrift "Gezondheidsbrief" van de Universitaire Ziekenhuizen Leuven.

De redactie dankt de heer J. Etienne voor zijn medewerking.

Genealogisch DNA-onderzoek

Wat is het en hoe gaat het in zijn werk?

Jan Etienne (jan.etienne@biblo.be)

Het onderzoek van de erfelijke kenmerken zoals die vastgelegd zijn in de chromosomen in de kern van elke lichaamscel biedt voor genealogen een erg interessante mogelijkheid om verwantschappen vast te stellen. Geïnteresseerden moeten weinig meer doen dan een wangschrapsel af te leveren, te betalen en te wachten op de resultaten die het laboratorium hen meedeelt.

Zoals we weten ontstaan kinderen niet uit het niets of uit bloemkolen. Als we het even zéér technisch uitdrukken, kunnen we zeggen dat het lichaam van elk kind opgebouwd wordt aan de hand van een plan en bouwstenen die één voor één vastgelegd zijn in het erfelijk materiaal dat het kind krijgt van zijn ouders. Dat erfelijk (of genetisch) materiaal noemen we het DNA. Het wordt bewaard in de kern (nucleus) van alle menselijke cellen van het menselijk lichaam.

De ene helft van vader, de andere van moeder

Het is verdeeld over 46 chromosomen die gekoppeld zijn in 23 paren. Het ene chromosoom in elk van deze 23 paren is telkens afkomstig van de moeder en het andere van de vader.

In 22 van deze paren, de zogenaamde *autosomen*, bevatten de chromosomen van vader en moeder in grote lijnen hetzelfde materiaal. Er zitten kleine verschillen op, maar die zorgen er voor dat wij allemaal een klein beetje van elkaar verschillen. Indien ál die chromosomen van vader en moeder identiek zouden zijn en er geen kleine veranderingen zouden optreden, zouden we er allemaal hetzelfde uitzien en dus 'klonen' van elkaar zijn. Alle meisjes zouden identiek zijn aan hun moeder; alle jongens aan hun vader.

Het 23ste paar is verschillend. Dit paar bevat de *geslachtschromosomen*. Bij de vrouwen heeft dit paar twee zogenaamde X-chromosomen en bij de mannen een X- en een Y-chromosoom. De X- en Y-chromosomen bepalen het geslacht. Bij de aanmaak van zaad- en eicellen (de zogenaamde gameten) splitsen de 22 chromosomenparen zich. Elke zaad- en eicel bevat daardoor slechts de helft van het aantal chromosomen. Elke eicel bevat slechts één X-chromosoom. Bij de zaadcellen daarentegen zijn er die een X-chromosoom bevatten en andere met een Y-chromosoom. Bij de bevruchting komen er telkens twee nieuwe groepjes van 23 chromosomen bij elkaar en hebben we opnieuw het normale aantal van 46 chromosomen. Wanneer de zaadcel een X-chromosoom in zich draagt, komen er twee X-chromosomen bij elkaar (een X van de vader en een X van de moeder) en krijgen we een meisje. Draagt de zaadcel een Y-chromosoom dan krijgen we een jongetje (een Y van de vader en een X van de moeder).

Elke man erft dus een Y-chromosoom en hij kan dat alléén van zijn (biologische!) vader erven. In principe is het dus vrij eenvoudig om genetische lijn langs vaderlijke kant in een stamboom te controleren.

Er is ook een vrouwelijke lijn

Om de afstamming langs de *vrouwelijke lijn* te bepalen, kan men een beroep doen op het zogenaamde *mitochondriaal DNA* dat in principe alleen via de moeder doorgegeven wordt. Mitochondriën zou je de energiecentrales van de cellen kunnen noemen. Het zijn piepkleine orgaantjes in de cellen. Normaal wordt het DNA dat bepaalt hoe deze mitochondriën opgebouwd moeten worden en hoe ze zullen werken, via de moeder doorgegeven. Voor genealogen levert deze afstammingslijn misschien weinig op, maar wetenschappelijk is het mitochondriaal DNA zeer interessant omdat het stabiel is dan de rest van het DNA.

Het mitochondriaal DNA biedt echter geen volkomen zekerheid over de afstamming langs de vrouwelijke lijn. Recent heeft men immers vastgesteld dat (vermoedelijk zeer uitzonderlijk) ook vaders wat mitochondriaal DNA aan hun kinderen kunnen doorspelen. We stippen dit alleen maar even terzijde aan om erop te wijzen dat DNA-bepalingen wel een grote waarschijnlijkheid, maar géén absolute zekerheid kunnen bieden over de afstamming.

De vergelijking

Voor een genealogische DNA-test worden alleen de Y-chromosomen gebruikt. Men gaat daarbij na in welke mate het DNA van twee mannen, van wie men vermoedt dat ze (verre) familie zijn, met elkaar overeenstemt. Daarvoor worden de Y-chromosomen eerst afgezonderd, ontrafeld en vervolgens voorbereid voor de vergelijking. Dit alles kan via verschillende technieken uitgevoerd worden.

Vermits het (voorlopig) ondoenbaar is om het DNA volledig te vergelijken, wordt de vergelijking beperkt tot een aantal kenmerkende of belangrijke delen van het DNA. In technische taal spreekt men van "loci". Hoe meer van deze loci men in het onderzoek vergelijkt en hoe meer er met elkaar overeenstemmen,

hoe groter de zekerheid is dat men kan spreken van een gemeenschappelijke voorvader. Bij commerciële tests worden er vaak 12 loci vergeleken. Dit lijkt een voldoende grote zekerheid te geven.

Via het onderzoek kan men ook afwijkingen in het DNA, zogenaamde mutaties, op het spoor komen. Wat deze mutaties juist te betekenen hebben, hangt van een heleboel bijkomende factoren af en is moeilijk in het kort uit te leggen. Het valt dan ook buiten het bestek van dit artikel.

Praktisch

Een DNA-onderzoek laten uitvoeren heeft voor jezelf weinig om het lijf. Na de aanvraag stuurt het laboratorium je een testkit toe die bestaat uit een steriele container en een steriel borsteltje. Met het borsteltje moet je langs de binnenkant van je wang strijken. Daarbij schraap je samen met het slijm wel wat cellen weg. Het zijn die cellen waaruit men later het DNA haalt dat men nodig heeft voor het onderzoek. Vervolgens steek je het borsteltje weg in de container die je daarna terug naar het laboratorium zendt.

Zes weken later, en na betaling natuurlijk, ontvang je via e-mail de uitslag.

Terzelfdertijd krijg je ook de informatie van de andere testen die in het lab uitgevoerd zijn, tenminste wanneer de resultaten identiek zijn. Je kan daarnaast ook nog de resultaten krijgen van hun andere gegevensbanken.

15 Jaor nao ze vertrèk

Louis Brans - Rekem)

*Oze groeëte, gooje, leve pater Sangers.
Roeëme haet uch nog neet zalig verklaord,
mer het waas zalig vuur uch mèt te make
es perfesser geschiedenis en later
es kammaeraod in de Maasketting Jan van Eyck.
Roeëme haet uch ouch nog neet heilig verklaord,
mer heiligheid is get woe men ze lieëve lank
mót nao streve zónger het te bereike.
Waat men in ze lieëve waal kan bereike
det is gezelligheid en vrundsjap
en verbóngenheid ónger de lui,
zónger te vraoge ofste geluifs
of gesjeije bès of blaw of socialis.
Es-te mer good bès op di-jn meneer
en get uver hóbbs vuur einen angere,
want wieë zeen allemaol e bietsje angers,
den eine zoeë, den angere Sangers!
Det waas het evangelie volges Wullem:
draag ederein op di-jn han,
het kos zoeë weinig meujte,
eine van hónderd kilo is zoeë lich
es e jónk fi-jn maesje mèt e leef gezich.*

Onderwijs-wetenswaardigheden van lang en van heel lang geleden

Mathieu Daemen

Dat het met het lager onderwijs, tot na de Franse Periode, armzalig gesteld was is voldoende bekend. De meeste schoollokalen bevonden zich in een lamentabele toestand. Sommige onderwijzers zagen zich genoodzaakt hun leerlingen mee te nemen naar hun woning. Te Maaseik diende inspecteur Van der Schoor - tevens burgemeester te Thorn- ijlings het klaslokaal te verlaten om niet onwel te worden.

Het slecht bezoldigd baantje van schoolmeester werd dan ook welnijs begeerd. Velen zagen zich verplicht een bijberoep te beoefenen om de eindjes aan elkaar te kunnen knopen. In een omzendbrief van 1843 werd cumulatie onder bepaalde voorwaarden toegestaan. Wat zeker niet kon was een herberg uitbaten. Tot de meest begeerde bijbaantjes hoorden: koster-organist, penningmeester, landmeter, gemeenteontvanger en -secretaris.

De poging van de Fransen het onderwijs te verfransen mislukte. In 1812 waren er op een totaal van 307 gemeenten slechts een dertigtal scholen - vooral gesitueerd in de steden - met het Frans als voertaal.

Het waren ook de steden die een grote toename van het aantal leerlingen kenden. In 1830 prijkte Maaseik, na Tongeren, zelfs op de tweede plaats. De nieuwe stadsschool te Maaseik groeide uit tot een modelschool onder de kundige leiding van onderwijzer P. Dinrath.

Ook buiten de schooltijd werd op de onderwijzer beroep gedaan. Veelal was hij het die het parochie- en culturele leven schraagde. De maatschappelijke en financiële waardering volgde niet in dezelfde mate. De "Toekomst", een vakblad uit die periode schreef: "Indien men de waarde des onderwijzers gevoelde, dan zou men hem niet bezoldigen gelijk een dagloner, alleszins niet slechter dan een knecht in den stal."

In 1786 richtte een onderwijzer een verzoekschrift tot weddeverhoging aan zijn bestuur: "De inkomsten syn soo kleyn dat er geenen schoolmeester kan op leven". Hij verdiende slechts 10 stuivers per dag. De meester vervolgde: "Den geringsten werkmán wint vijftien stuivers per dag."

In sommige landelijke gemeenten lag de school op een hoek van het kerkhof. Erg handig was dat voor de kapelaan of vroegmislezer, die met het onderwijs belast was.

In Opoeteren werd in 1669 een kapelanij gebouwd op het kerkhof. "Het selve huys van nu en altijt sal blijven tot woninge en gerieff des heeren cappellaanen oft vroegmisheeren mede daer in school te halden", zo schreef J.C. Willems, kapelaan te Opoeteren (1892- 1897).

Om de tucht erin te houden werd de roede niet gespaard, en dit gold tot een eind in de twintigste eeuw. De ouderen onder ons herinneren zich nog levendig de houten regel en de meetlat waarop in grote letters gedrukt stond: "ALGEMEENE SPAAR- en LIJFRENTKAS". Het woord Lijfrente leek Chinees, met de lijfstraf daarentegen waren we vertrouwd.

MECHELSCHE Catechismus met Uitleg

aan de kinderen
die hunne Plechtige Communie gedaan hebben,
en aan de bejaarde menschen.

1. Wat is de mensch?
De mensch is een redelijk schepsel, bestaande uit
eene onsterfelijke ziel en een sterfelijk lichaam.

6. Welk is het teeken van den christenmenschen?
Het teeken van den christenmenschen is het heilig
Kruisteeken.

4. Is het genoeg de christelijke leering eens
gekend te hebben?
Neen; men moet de christelijke leering blijven
onthouden, en er altijd voortgang in doen.

7. Waarom maken wij het heilig Kruisteeken?
Wij maken het heilig Kruisteeken, ten 1° om
te loonen dat wij christenen zijn; ten 2° om onze
werken aan God op te dragen; ten 3° om de
bekerdingen van ons af te keeren.

2. Waarom moeten wij vastelijk gelooven?
Wij moeten vastelijk gelooven, omdat God, die
de waarheden des Geloofs veropenbaard heeft, de
oppperste en onfeilbare waarheid is, en niet kan
liegen, noch bedrogen worden.

3. Tot wat einde is de mensch geschapen?
De mensch is geschapen om God te dienen op
aarde, en hem eeuwig te aanschouwen in den hemel.

1. Wat is het Geloof?
Het Geloof is eene goddelijke deugd door
dewelke wij vastelijk gelooven al hetgene God
veropenbaard heeft en door de H. Kerk ons
voorhoudt te gelooven.

Hoe heeft God Eva gemaakt?
God heeft het lichaam van Eva gemaakt van eene ribbe
genomen uit Adam, en hare ziel uit niets.

1. Welke is de zaligste van alle wetenschappen?
De zaligste van alle wetenschappen is de chris-
telijke leering.

4. Wat is een christenmenschen?
Een christenmenschen is een leerling van Jesus
Christus, die geloof heeft en de leering van Christus
in de ware Kerk gelooft en beleeft.

De geschiedenis- en godsdienstlessen werden opgebouwd rond grote kleurrijke wandplaten. Beelden van de kruistochten, de Guldensporenslag, de Boerenkrijg, Adam en Eva verjaagd uit het Aards Paradijs, de strijd van David tegen Goliath, ze staan onuitwisbaar op onze netvliezen gedrukt. De jaarlijkse prijsuureiking was een hele gebeurtenis, ja zelfs het hoogtepunt uit het jaarlijkse schoolgebeuren. In volgorde van het behaalde resultaat werden de leerlingen één voor één naar voor geroepen. Onder luid applaus, beladen met prijsboeken, keerden de primussen onder het goedkeurend oog van de plaatselijke autoriteiten, naar hun plaats terug. De zwakke broertjes van de klas, die dikwijls even goed hun best deden, wachtten betoerd hun beurt af. Voor hen was er geen applaus en waren er geen prijsboeken. Ongetwijfeld hebben velen er een trauma aan overgehouden.

Dat godsdienstonderricht en godsdienstige opvoeding in de brede zin van het woord tot de belangrijkste opdracht van de school behoorden, staat buiten kijf. De gehele zaterdagmiddag en één uur vóór de hoogmis op zon- en feestdagen werd aan godsdienst besteed. "Sal ook de schoolmeester geobligeert zijn de jongens buiten den tijd van de schoole te leeren den choirsanck en bequaem maecken om den goddelijken dienst te assiteren met singen. De schoolmeester moet bezitten eene claere zuiver en dominante stemme en perfecte kennis der gregoriaansche zanc en deselven weeten te zingen, jae bequaem zijn andere dien te leeren. Den selven moet hebben eene goede caraceter en orthograph in 't schrijven ten eynde deese const aen de jonckheid te leeren". (Jan Paquay, De volksschool in de Landelijke gemeenten, in Verzamelde Opstellen, jrg.III, 1927, p-56-64).

Schoolreglementen

Dat onderwijzers rechten, maar vooral veel plichten hadden, vernemen wij uit oude schoolreglementen. In een reglement uit 1845 lezen we:

- De onderwijzer zal gedurende de schooltijd geene pennen, papier, noch inkt verkopen, omdat hierdoor het onderwijs gestoord wordt. Dit zal voor de aanvang der school gebeuren.
- Hij zal de nodige brandstof voor de verwarming aankopen, de kosten daarvan zal hij verdeelen onder de leerlingen.
- De schoolmeester zal nooit mogen publiekelijk de herbergen frequenteeren waer door hij een schandael soude kunnen geven.
- Hij zal zich op geenderlij manieren mogen bemoeijen met eenige affairen oft saecken der gemeijnte of particulieren.
- Hij zal alleenlijck exempt weesen van het patrouilleren, wacht houden en in de stadsstraeten te werken, alsmede vrij zijn van militaire logementen, tenzij in geval van force majeure.
- De kinderen die naer school gaen moeten vrij en zuiver zijn van alle besmettelijke ziekten, kwalen, bv.schurft, enz.

Uit "Richtlijnen voor leerkrachten" uit 1872 citeren we:

- Mannelijke leerkrachten mogen per week één avond besteden aan het werven van een vrouw, of twee avonden indien ze geregeld ter kerke gaan.
- De leerkrachten moeten iedere dag de lampen bijvullen en de schoorsteen vegen. Iedere leerkracht moet een emmer water meebrengen en een bak

kolen voor de behoeften van de schooldag.

- Iedere leerkracht die rookt, alcohol in enigerlei vorm tot zich neemt, kansspelen bijwoont, herbergen bezoekt of zich laat scheren in een barbierswinkel, zal terecht aanleiding geven tot argwanende bedenkingen over zijn morele opvattingen, over de eerbaarheid van zijn oogmerken, over zijn onkreukbaarheid en zijn rechtschapenheid.

Dat strenge reglementen nog niet zo ver in het verleden liggen kunnen bijvoorbeeld onderwijzeressen getuigen die in de jaren 60 les gaven aan de lagere school van "Het Klein Kloosterke" in de Capucienenstraat te Maaseik.

Na de aanhef "Ondergetekende..... verbindt zich tot.....", volgde een hele waslijst verplichtingen. Een van de verplichtingen hield in dat men tweejaarlijks een gesloten retraite hoorde bij te wonen, of...op bedevaart gaan naar Lourdes.

Getuigenissen

In 1914 werd de schoolplicht gestemd. Door de oorlogsomstandigheden zou zij pas in de praktijk gebracht worden in 1919. Veel ouders vonden er wel iets op om de wet te omzeilen. Vooral op een boerderij konden kinderen erg nuttig zijn. De onderwijzer was al vlug tevreden met een al dan niet aanvaardbaar excuusbriefje. Uit "Getuigenissen over het dagelijks leven in Limburg, 1900-1940, puurden wij een korte bloemlezing.

- Toen ze thuis aan het bouwen waren, heeft vader aan de meester gevraagd of ik elke dag een halve dag mocht wegblijven uit de school. Ik moest de koeien "hoeien", terwijl vader bouwde.
- Ik kreeg een briefje mee met de

melding: "Het is aardappelenrapen".

- Meester ik verzoek U het wegblijven van mijn zoon te verontschuldigen, want het varken wordt geslacht.
- Ik moest met onze koe naar het bos. We hebben geen wei.
- In de voormiddag ging ik niet veel naar school. Om zeven uur ging ik al bij de boer werken. Stallen schoonmaken, koeien naar de wei brengen en dan naar school.

In hetzelfde boek lezen wij hoe twee bejaarde Maaseikenaren terugblikken op hun lagere schooltijd.

- Ik was zes jaar toen ik naar de eerste klas ging bij de Ursulinen te Maaseik. Onze school had een goede naam. Er zaten Duitsers, Engelsen en zelfs Amerikanen op het internaat. Meestal kregen we les van de Mères, dat waren de dames. De Soeurs werden behandeld als dienstmaagden. Zij deden het vuile werk in het klooster en op school.
- In het algemeen was men zeer streng op school. Ik weet bijvoorbeeld nog dat meester R. een briefje meegaf aan G. die die zich lichamelijk niet goed verzorgde, die stonk éh. Hij gaf dus een papiertje mee waarop stond: "Was G. goed, want ze ruikt". Moeder schreef toen terug: "Het is zo dat ons G. niet naar school komt om aan te ruiken, maar om iets te leren".

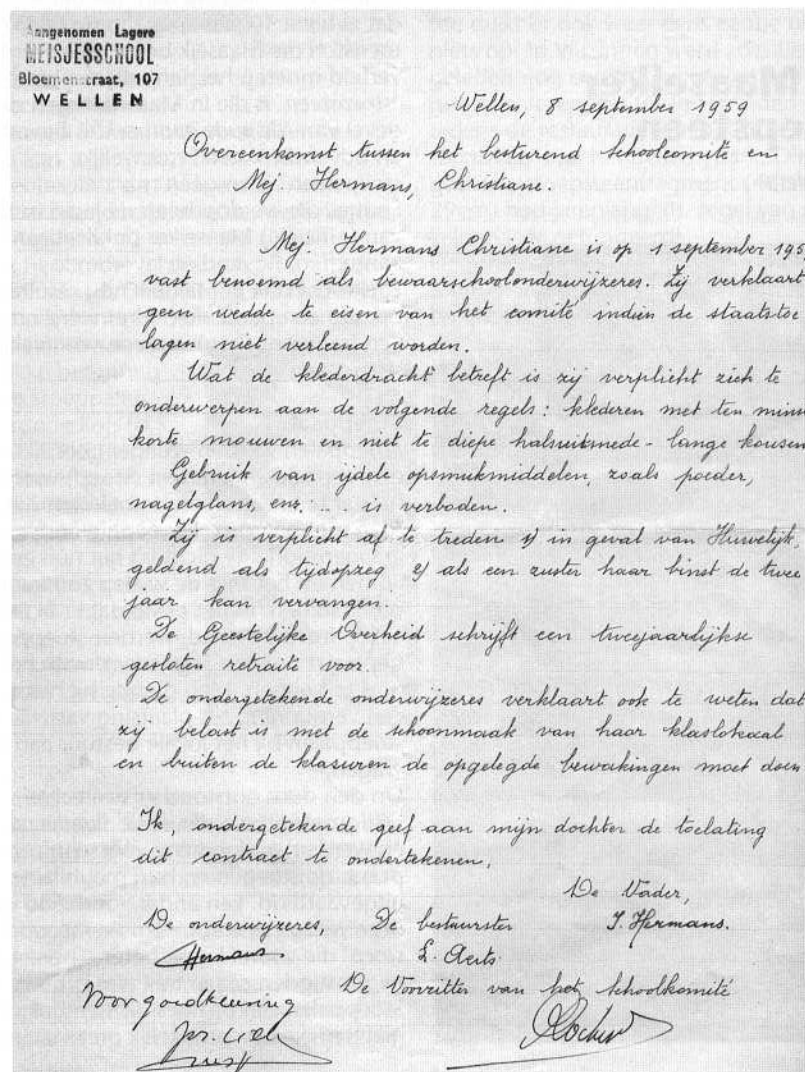
Niettegenstaande het grote onderwijsaanbod, waardoor dus ook een reële kans op een "job" in het onderwijs, stellen wij vast dat op een lijst van honderd afgestudeerden aan de kweekschool van Sint-Truiden, tussen 1847 en 1856 geen enkele Maaseikenaar voorkomt, terwijl omliggende gemeenten als Neeroeteren (2), Opoeteren (1) en Opitter (3) wel vertegenwoordigd zijn.

Hieonder volgt een kopie van een contract dat de echtgenote van onze stadsgenoot Harie Thyssen, Christiane Hermans, in 1959 moest ondertekenen bij haar aanstelling in Wellen.

BIBLIOGRAFIE

- BREPOELS, Jaak. Het lager onderwijs in de Provincie Limburg (1815-1830), Hasselt, 1975.

- De Lagere School in België van de Middeleeuwen tot nu, Brussel, 1986. - Tentoonstellingscatalogus.
- PEETERS, R., De sociale positie van de onderwijzer in Limburg in het midden van de 19de eeuw, Leuven, Fac.Psychologische en Pedagogische Wetenschappen, 1981, 2 dln.

De Maaseiker stoepsteen

176 Rik Nulens

Foto: Rik Nulens

Het verhaaltje over "de Maaseiker stoeppaal" en de daarin gestelde insinuaties/vragen van mevr. Thérèse Hendrickx-Godelaine in de vorige uitgave van *"De Maaseikenaar"* maakten ons dermate nieuwsgierig dat we ons licht eens zijn gaan opsteken in het land waarvan men beweert dat het de bakermat is van deze stenen nl. onze bovenste beste buur Nederland. Deze zoektocht bracht een en ander aan het licht en zo zullen we dan ook het verhaal dat al bijna 30 jaar lang aan de talrijke toeristen die Maaseik bezochten werd verteld moeten herzien, nl. dat het een "stoepsteen" is die in Maaseik tegen de gevel van "de oude apotheek" is bevestigd en bovendien een "vrouwelijke stoepsteen" is en géén mannelijke. Foutjes die we doorheen de jaren in tal van (officiële) Maaseiker publicaties aantreffen. Bovendien leverde de zoektocht ook in Maaseik nog resultaat op. Op een particulier adres werd nog een fragment (kop) van een vrouwelijke stoepsteen ontdekt.

Stoeppaal

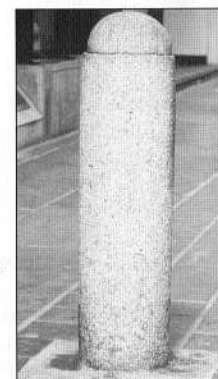
Stoeppalen werden vroeger gebruikt om een bepaald stuk terrein (stoep) voor het huis af te bakenen om te beletten dat men met paard en kar of enig ander vervoermiddel te dicht bij het huis zou komen en het met de wielen zou kunnen beschadigen. In het geval dat er al een echte stoep bestond, werden stoeppalen geplaatst om een "eigendom" voor het huis te hebben. Men diende hiervoor een vergunning tot plaatsing van stoeppalen bij het lokale bestuur aan te vragen.

Op den duur ontstond er een echte wildgroei van o.a. dit soort "landje pik" en werden er algemene voorschriften m.b.t. de stoepen en hun meubilair uitgevaardigd. Een ander voorbeeld van deze wildgroei was de zg. "verhoogde stoep" die vooral bij de beter begunstigten erg in trek was. Stoeppalen zijn paaltjes uit steen of gietijzer die oorspronkelijk met

Foto: Rik Nulens

(smeedijzeren) kettingen of stangen verbonden waren. In Maaseik kunnen we verschillende types van stoeppalen terugvinden. Zo hebben we de "Amsterdammertjes" die naar hun oorsprong, de Nederlandse stad Amsterdam, genoemd zijn. Die staan her en der in de straten van onze stad verspreid. Dan vinden we nog een aantal vierkante houten stoeppalen (o.a. in de Sionstraat) en de dikke betonnen ronde stoeppalen met ronde kop (o.a. bij het Administratief centrum Maaseik in de Lekkerstraat en in de Bosstraat). Let wel dat het hier allemaal nieuwe stoeppalen betreft die bij recente restauraties of herwaarderingsprojecten werden geplaatst.

Foto's: Rik Nulens

Stoepsteen

In tegenstelling tot voornoemde stoeppalen vinden we bij het gebruik van stoepstenen, die uit (Naamse) hardsteen zijn gehouwen, maximaal 2 exemplaren terug voor elk huis. Zo is dus meteen ook de terminologie vastgelegd. Van stoepstenen kunnen maximaal 2 exemplaren en van stoeppalen meerdere exemplaren op een stoep voorkomen.

Het was vooral in de 16de en 17de eeuw dat dit soort stenen zorgde voor de stoffering van het straatbeeld.

De stoepstenen en hun indeling

Stoepstenen kunnen in 2 soorten worden ingedeeld, nl. de laat-gotische stenen en de renaissance-stenen. Van het laat-gotische type zijn er nog maar enkele te vinden en dan vooral in museumcollecties zoals in Hoorn, Utrecht, Gouda, Haarlem... Maar af en toe duikt er ook weer eens eentje uit het niets op. In Vlissingen werd zo'n tien jaar geleden nog een fragment van een laat-gotische stoeppaal teruggevonden tijdens de restauratie van het huis "Bontecoe" aan het Bellamypark. Dit laat-gotische stoepsteenfragment (46cm x 29cm) had jarenlang als tegel van de keldervloer gefungeerd!

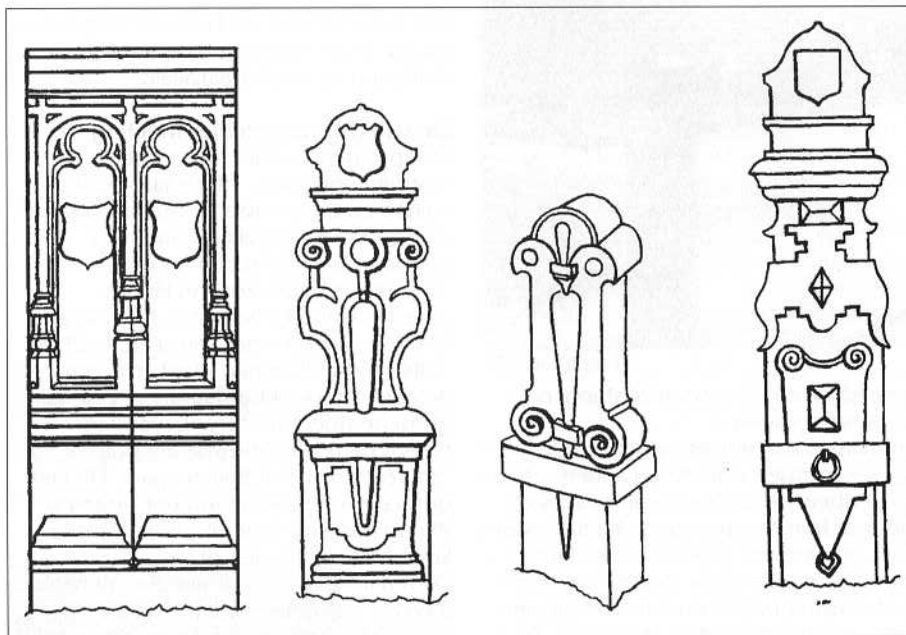
De renaissance-stenen worden globaal in 3 typen ingedeeld de B1-, B2- en B3-typen. Het was de heer Frans Beekman

uit Zierikzee (vandaar de letter B) die deze indeling invoerde tijdens de inventarisatie van de stoepstenen op Terschelling en die hij beschreef in enkele bijdragen van "Het Waddenbulletin". Deze indeling wordt door de meesten overgenomen. De type B1-stenen zijn bewerkt met de

voor de renaissance zo typische ornamenten: voluten, spiraalvormige versieringen van ionische kapitelen, knoppen en de zg. Vlaamse wortel. De oudste steen die werd teruggevonden op Terschelling draagt het jaartal 1611. De stenen van het B2-type eindigen meestal in een halve cirkel temidden van 2 kwarten. De knoppen en de kapitelen ontbreken bij dit type steen. Tijdens de inventarisatie in Zuidwest-

177

Laat-gotische steen Type B1
(Uit L. T. Brouwer, Stoepen stoeppalen stoephekken)

Type B2

Type B3

Nederland en Vlaanderen in 1976 vond dhr. Beekman 4 exemplaren van dit type in Brugge waaronder een met het jaartal 1634. In Zaffelare (bij Lochristi) vond hij 2 exemplaren.

Bij de B3-stenen ontbreken bijna alle voorgaande motieven en worden ze vervangen door o.a. kleine en grote diamantkoppen (soms ook wel spijkers genoemd), kleine naar boven gerichte voluten en een zware tussenlijst met ring.

Buiten de B-typen vinden we ook nog een grote verscheidenheid aan afwijkende modellen (tot 2m hoog!) en vormen van stoepstenen. Ze gaan van gewoon rechthoekige modellen, eindigend op een soort rol tot sierlijk gevormde modellen met ronde of achthoekige koppen versierd met een huismark, wapenschild of bijvoorbeeld een griffioen. En ze komen niet enkel in

Nederland en België voor. Men vindt stoepstenen tot in de Poolse stad Danzig (Gdansk) met jaartal 1660, Riga (Letland), Tartu en Tallinn (Estland) waar een steen met het jaartal 1538 bestaat.

Mannelijk of vrouwelijk

Of een stoepsteen mannelijk of vrouwelijk genoemd mag worden hangt af van de schildvorm die op de kop van de stoepsteen is afgebeeld. De schildvorm is zowel voor mannen als voor vrouwen heraldisch bepaald. Voor de mannen is dit de "normale schildvorm" (met spitse schildpunt of accolade-schildpunt) terwijl de schildvorm bij de vrouwen "ruitvormig" is. Oorspronkelijk was de ruitvormige schildvorm enkel voor ongehuwde vrouwen bedoeld terwijl de schildvorm voor gehuwde vrouwen en weduwen ovaal was. In Friesland echter was de schildvorm voor alle vrouwen ruitvormig. Bij de

Fragment (kop) van een "vrouwelijke" stoepsteen
Privé-bezit - Foto; Rik Nulens

stoepstenen gelden dus dezelfde normen, nl. de "normale schildvorm" voor mannelijke stoepstenen en de "ruitvorm" voor de vrouwelijke stoepstenen. Uitzonderlijk treft men ook stoepstenen aan waarbij er geen wapenschild

voorkomt. In plaats daarvan staat er dan bijvoorbeeld een schelpmotief of rozet op.

De plaatsing van de stoepsteen

Bij het plaatsen van twee stoepstenen, aan weerszijden van de deur, staat het mannelijk exemplaar aan de linker- en het vrouwelijk exemplaar aan de rechterzijde van de ingang als we ons voor deze ingang bevinden. De stoepstenen werden niet pal tegen de gevel van het huis geplaatst maar op de rand van de stoep. Ze werden met de voorgevel van het huis verbonden met een muurtje waarop een hardstenen plaat of houten plank lag. Als extra versteviging werd soms nog een ijzeren staaf tussen de muur en de kop van de stoepsteen geplaatst. Zodoende was alleen de toegang van het huis gemarkeerd zonder dat de stoep over de

Stoepstenen voor het huis Commandeurstraat 32 in West-Terschelling
(Foto: Stichting 't Behouden Huys)

(Uit: T. Brouwer, Stoepen stoeppalen stoephekken)

gehele breedte van het huis was afgesloten. Er was dus voldoende plaats en ruimte om handel te drijven of om elkaar te ontmoeten voor een gezellige babbel. Voorbeelden van zo'n opstelling vinden we nog op de Markt in Zaltbommel, aan de Vischpoortstraat nr. 5 in Elburg en aan de Commandeurstraat nr. 32 in West-Terschelling.

Stoepstenen als grafmonument

Het kwam voor dat na het overlijden van de heer of vrouw des huizes de stoepsteen een andere bestemming kreeg en door de familie als grafsteen werd herplaatst. In de achterkant of aan de voorzijde van de stoepsteen liet men, evt. na het verwijderen van uitstekende versieringen, de naam van de overledene en een jaartal beitelen. Op de begraafplaats van Huisduinen staat zo een stoepsteen waar het schild, de

wortel en de knop plaats moesten maken voor het orgel en de tekst. De overledene, Diewer Pieters, had ooit een orgel als geschenk gegeven aan het kerkje van Huisduinen. Vandaar het orgeltje dat in de kop van de steen is gehouwen. Dit is echter niet de enige plaats waar men herplaatste stoepstenen aantreft.

Ook op andere begraafplaatsen treft men stoepstenen als grafsteen aan, o.a. op de begraafplaatsen van de Hervormde kerk in Beverwijk en Noorderwolde. Op het eiland Terschelling, even ten zuiden van Midsland ligt het Stryperkerkhof, een archeologisch monument. Op dit kerkhof staan tussen de overige grafstenen acht stoepstenen als grafmonument. Drie van het type B1 met mannelijk wapenschild, twee van het type B2 met vrouwelijk wapenschild, een van het type B1 met rozet i.p.v. wapenschild, een van het type B2 en een van het type B3 met vrouwelijk wapenschild.

De verspreiding van de 17de-eeuwse stoepstenen

Als we de overzichten (tot 1976) van dhr. Frans Beekman analyseren komen we tot het besluit dat het plaatsen van stoepstenen inderdaad een typisch Nederlands gebruik is geweest. Vooral Zuidwest Nederland en het eiland Terschelling bezitten een groot aantal stoepstenen.

De Maaseiker stoepsteen

De stoepsteen die in Maaseik tegen de gevel van "de oude apotheek" is bevestigd is dus een stoepsteen van het type B1 (knop, wortel, voluten). Hij is ongeveer 105cm hoog, max. 34 cm breed en tussen 14cm en 18 cm dik en bezit een ruitvormig (vrouwelijk) schild. Helemaal onderaan bevindt zich nog een gat dat helemaal door de steen is gehouwen. Het antwoord op de vraag of dit gat voor de afwatering dienst heeft gedaan moeten we u (voorlopig) schuldig blijven. Bij de eerste summiere

Plaats	Type 1	Type 2	Type 3	Totaal
Zuidwest-Nederland	44	13	10	67
Zuid-Holland vasteland	6	-	5	11
Noord-Holland	9	2	6	17
Utrecht	7	-	-	7
Gelderland	6	1	6	13
Overijssel	2	-	1	3
Friesland vasteland	3	1	6	10 (18) ¹⁾
Terschelling	31 (34)	4	7 (8)	42 (46) ²⁾
België	1	6	-	7 ³⁾
Totalen	109	27	41	185

- 1) Vermeerderd met 8 ex. die door andere mensen werden gelocaliseerd en waarvan de ornamentatie toen nog onbekend was
- 2) Tussen haakjes het aantal stoeppalen vermeerderd met ex. die verplaatst werden naar andere steden
- 3) Stoepsteen uit Maaseik is in dit overzicht niet opgenomen.

opzoeken hebben we geen andere afbeeldingen of teksten kunnen vinden van een stoepsteen met een soortgelijk gat erin. Laten we zo zeggen: "het zou best mogelijk kunnen zijn", want aan de Rapenbrug in de stad Leiden bijvoorbeeld heeft men nl. nog oude originele hardstenen watergoten (met halfronde uitgehouden goot) teruggevonden. Die watergoten werden haaks tegen de voorgevel geplaatst en het water zou dan via deze goot en het gat in de stoepsteen naar de straat kunnen lopen. We zullen onze ogen de kost geven en misschien wordt ook dit fenomeen nog eens definitief opgelost.

Maar waar kwamen ze nu vandaan...

Over de exacte herkomst van de stoepstenen tast men voorlopig nog in het duister. De hardsteen waaruit de stenen zijn gehouwen komt uit ons land, meer bepaald uit Wallonië. De ornamenten die bij het maken van de stenen werden gebruikt vertonen wel opvallend veel gelijkenis met de

versieringsmotieven die door Cornelis Floris en vooral Hans Vredeman de Vries, twee bekende graveurs uit de Vlaamse renaissanceperiode uit de 16de eeuw, in hun "ornamentboeken" zijn afgebeeld. Vooral Vredeman de Vries had een grote invloed "op de markt" mede door het feit dat zijn gravures met modellen per zes of per twaalf werden verkocht aan de ambachtslieden. Op een titelpagina van zo'n ornamentboek schrijft hij o.a.:

"Veelderleij dieuere Termen op de V ordene der Edificien tot behoef alle Beelt ende Steenhouwers scrinwerkers Glaesfermers ende alle Constellicke hantwerkers oft alle die de Antieckse Compertementsche Cieraet Beminnen.

Gemuenteert duer Johannes Vreedman Vriese".

Na de 17de eeuw was het zo een beetje over met de stoepstenen. Verordeningen werden strenger, lokale overheden kochten de stoepen op voor een paar

De Klaptówt

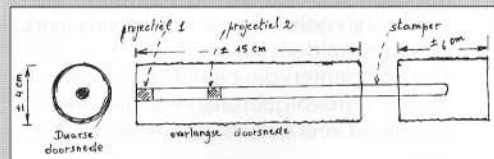
Tony Van Wijck

In onze jeugdijaren had vele jongens, behalve een 'katteprul' (katapult), ook een 'klaptówt', nl. een zelf gemaakte proppenschiet. Behalve de ouderen onder ons kent haast niemand nog deze 'klaptówt'.

Hoe werd een 'klaptówt' gemaakt?

Uit een vlierstruik (*Sambucus nigra*, of 'huulentuuij' in het Maaseikers) sneed of zaagde men een kaarsrechte tak van ongeveer 21 cm lengte en 4 cm diameter. Het houtmerg werd voorzichtig uit verwijderd met een stokje. Het hout moest vers zijn. Men zaagde de onderste 6 cm af en vulde daarvan de holte met een dun stokje van ong. 20 cm lengte, zodanig dat het in de afgesneden 6 cm goed gespannen zat. Liefst gebruikte men daarvoor een kornoelje (kónkernelle) of eikenhouten takje, omdat dat hard en recht is. De overige 15 cm van het stokje werden met een mesje afgeschaaft zodat ze niet gespannen zaten in de 15 cm van het overige vlierhout. Deze stamper moest immer kunnen schuiven.

Een prop gekauwd papier, of ook wel de bessen van de vlier, de vuilboom of de vogelkers in nog groene (onrijpe en dus harde) toestand werd met deze stamper (spenderik) geschoven tot aan het voorste einde en goed aangedrukt. Dit vormt projectiel 1. Een tweede projectiel, aangeschoven met de stamper, perst de lucht samen in de holle vliertak, waaruit met een knalletje (klap, vandaar de naam klaptówt) het projectiel 1 wegvliegt. Vervolgens wordt projectiel 2 naar voor geschoven en wordt dus het nieuwe projectiel 1, waarna een nieuw projectiel 2 in de loop wordt gebracht. De 'klaptówt' is nu weer schietensklaar.

stuivers en de stoepversiering verdween als puin op het steenstort of werd hergebruikt als dorpelsteen. Vele stenen zullen zo in de loop der tijden verdwenen zijn maar gelukkig zijn er nog veel terug te vinden in de meestal kleinere plaatsen waar men deze "monumentjes" koesterde en ze met alle nodige zorgen omringde.

Hopelijk hebben we u door dit artikel wat meer duidelijkheid kunnen verschaffen over dit kleine maar fraaie monumentje dat in de beginjaren '70 zijn definitieve plaats heeft gekregen tegen de prachtige renaissancegevel van de "oude apotheek".

182 Geraadpleegde literatuur

Th. Hendrickx-Godelaine, "De Maaseiker stoeppaal" in: De Maaseikenaar, jg.33(3), 2002, blz. 155-156

W. Sangers en G. Daniëls, "Maaseik Architectuur en Historie", Beek - De Nieuwe Mijnstreek, 1974, s.p., ill. T. Brouwer, "Stoepen, stoeppalen, stoephekken", Zuthpen - De Walburg Pers, 1985, 144 blz., ill.

F. Beekman, "Oude stoeppalen op Terschelling" in: Waddenbulleting, 1972(2) blz. 22-26 en 1972(4) blz. 32 F. Beekman, "Stoeppalen uit de zeventiende eeuw" in: Zeeuws Tijdschrift, 1976(6), blz. 212-217

M. Gosselink, "Stoeppalen in Elburg" in: Arent thoe Boecop nr. 32", 1986(april), blz. 22-26

F.A. Broeksma, "Stoeppalen: in De Wete, 1985(2), blz. 15-17

W.P.Roose, Stoepstenen in Koudekerke" in: De Wete, 1985(3), blz. 8-9

A.H. Van Dijk, "Een gotische stoeppaal in Vlissingen" in: De Wete, 1992(2), blz. 10-11

P. Van Baelen, "Wapenkunde", s.d., 30 blz, ill.

G. van de Nes, "Heraldiek" in: Maak uw eigen stamboom. Handboek voor genealogie en heraldiek, Baarn - Thirion, 1994, 177 blz., ill.

Heppeneert in de tweede helft van de 18de eeuw

Raymond Driessen

Geschiedschrijving en toeval

Over Maaseik en over de Loonse en Hornse plaatsen in de omgeving is dank zij een keur van historici reeds heel wat gepubliceerd, hetzij in de vorm van monografieën, hetzij als losse bijdragen in meer dan één tijdschrift. Hierbij valt nogmaals de stimulerende rol van "De Maaseikenaar" en van zijn redactie te onderstrepen, al gaat het bij die vaststelling eerder om het intrappen van de spreekwoordelijke open deur.

Iedereen die ook maar enigszins vertrouwd is met archivalisch onderzoek zal daarbij hebben kunnen vaststellen hoe het blinde noodlot van de Ouden - of prozaischer : het stomme toeval - vaak heeft beslist over het behoud van vele archiefbestanden. Zo zijn de gichtregisters (de akten van de plaatselijke schepensbank) van Elen iets meer dan een eeuw geleden letterlijk in rook opgegaan toen de sacristie waar zij op zolder werden "bewaard" tot de grond toe afbrandde. Op één register na, nu in het Hasseltse Rijksarchief. Schepens Dirck Lucas had dat namelijk nog een eeuw eerder (!) mee naar huis

genomen om dat boekdeel eens rustig te kunnen doornemen in verband met een erfeniskwestie en daarna was het nooit meer tussen de andere delen teruggeraakt. (1)

Nu kan men in de regel toch wel vaststellen dat hoe groter de plaats is die men bestudeert, hoe omvangrijker de oorspronkelijke archieven geweest moeten zijn, en hoe groter dus de kans dat er tot op de dag van vandaag (onderdelen van) archiefbestanden bewaard zijn gebleven.

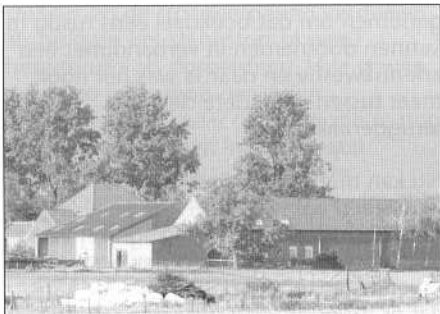
Des te opmerkelijker is het daarom dat van een kleine entiteit als Heppeneert relatief veel bekend is. Die verdienste komt zeker niet op de laatste plaats toe aan wijlen Marcel Hendrickx die over Heppeneert vele artikelen publiceerde in tijdschriften als Limburg, De Maaseikenaar of Mariaklokke.

De "gewone" man in het verleden

In de moderne historiografie wordt sterk de nadruk gelegd op de studie van leven en werken van de overgrote meerderheid van de bevolking, van wat men wel eens "de gewone man" (en vrouw) pleegt te noemen. Dit lijkt een (terechte) reactie op de oudere geschiedschrijving die naar de huidige smaak zich al te dikwijls beperkte tot misschien wel spectaculaire maar op zich toch minder relevante gebeurtenissen als grote veldslagen of de levensbeschrijvingen van koningen en keizers of edellieden van iets minder allooi. Waarmee overigens niet gezegd

Zicht van de oostelijk gelegen pastoorsdijk op Nuchelen. De opname dateert van 8 april 2002. Foto Leo Cuppens)

De Hof in de richting van de dijkweg en onder de onweerslucht van dinsdagavond 21 mei 2002. In de Franse tijd zou het beeld van O.-L.-Vrouw-van-Rust uit het Sint-Gertrudiskerkje op de boerderij in bewaring zijn gebracht. (Foto Leo Cuppens)

184 wil zijn dat men die rubrieken dan maar zonder meer uit de geschiedenisboeken moet schrappen.

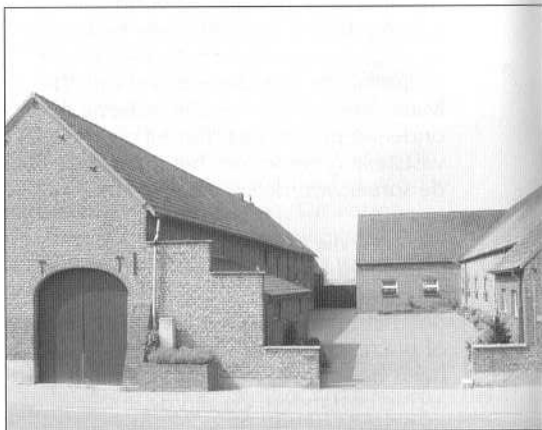
Nu is het probleem natuurlijk dat het niet zo eenvoudig is, die gewone man als het ware weer tot leven te wekken, omdat hij ons weinig of geen persoonlijke documenten heeft nagelaten. Dat komt op de eerste plaats omdat een groot gedeelte van de bevolking, afhankelijk van de periode in de geschiedenis zelfs de grote meerderheid, de schrijfkunst niet eens machtig was. En ook als een landbouwer of handwerksman een zekere vaardigheid in het hanteren van de pen ontwikkeld had, dan nog gebruikte hij die doorgaans om allerlei vaak minuscule papiersnippers vol te kribbelen, die na gebruik gewoon werden weggegooid. Voorgaande bedenking gaat dan nog voornamelijk op voor de mannelijke helft van de bevolking, want de vrouwelijke helft heeft zo goed als geen egodocumenten nagelaten.

Het gevolg is zodoende dat wij die "kleine lieden" al te dikwijls enkel te zien krijgen door de bril van "hoge" heren als clerici, edellieden, advocaten ... en dat is natuurlijk een gekleurde bril.

Gelukkig bestaan er een aantal documenten die ons desondanks, zij het op een onrechtstreekse manier, toelaten om enig inzicht te krijgen in het leven en de leefomstandigheden van negentig procent of meer van onze voorouders.

Bronnen voor de historische demografie

Een belangrijk hulpmiddel is de historische demografie. Op de eerste plaats moet men dan denken aan de parochieregisters waarin de plaatselijke pastoor, al dan niet nauwgezet, dopen, huwelijken en overlijdens noteerde. Als het meevalt, vermeldde hij bijvoorbeeld ook de geboorteplaats van (een van) de jonggehuwden, de naam van de vader van een onwettig kind, de leeftijd, burgerlijke stand of doodsoorzaak van de overledene. Bij gebrek aan meer of aan beter zijn dat gegevens waarmee niet alleen de genealoog maar ook elke historicus, zeker in het tijdperk van de computer, zijn voordeel kan doen. (2)

De Hof gezien vanaf de dijkweg. "Vroeger moest men met kar en paard vanuit de uiterwaard naar de boerderij oprijden," vertelde ooit de voormalige bewoner Mathieu Schroyen-Bergmans, "nu ligt het erf niet veel hoger dan de dijkweg." Het hof wordt nu bewoond door zijn kleinzoon Luc Schroyen-Vankevelaer, die de boerderij ook restaureerde. Opname d.d. vrijdag 30 augustus 2002. (Foto Leo Cuppens)

Sinds de Franse Revolutionairen met hun manie voor statistieken een begin hebben gemaakt met een eerste soort min of meer wetenschappelijke volkstellingen, is ook dat een instrument waarop men, weliswaar met de nodige slagen om de arm, met genoegen een beroep kan doen. Alleen, in de eeuwen daarvoor, zag men het nut van een dergelijke volkstelling niet in, of was het staatsapparaat onvoldoende machtig of ontwikkeld genoeg om een operatie van zo een omvang te organiseren.

Toch bestaan er bevragingen, door de nationale overheid ingericht, die mits enige bewerking ook als demografische databanken geschikt zijn. Zo verlangde de overheid in Luik op het eind van de 15de eeuw van alle dorpen en steden van het prinsbisdom een bijdrage om daarmee aan de eisen van de Bourgondische bezetter te kunnen voldoen. De lijsten met de bedragen zoals zij over de dorpen en steden van het prinsbisdom werden omgeslagen, zijn bewaard gebleven. Jammer genoeg staat nergens de omslagvoet vermeld, al is duidelijk dat het inwonersaantal zeker mee in overweging genomen is. Historici twisten nog steeds over de exacte parameter(s) van die aanslagvoet, maar het zal duidelijk zijn dat het ondanks die onzekerheid toch om een belangrijk en interessant document gaat. (3)

Voor Maaseik binnen de wallen beschikken wij zelfs over een nog veel preciezer en daardoor nog interessanter document, dat (jammer genoeg) nog steeds op zijn bewerking wacht. Voor (het merendeel van) de huizen binnen de wallen diende namelijk een cijns betaald te worden aan de prins-bisschop. De oudst bewaarde lijst van die cijnsplichtigen dateert uit 1511 en geeft, gegroepeerd per straat, ieder huis met de naam van zijn bewoner en/of eigenaar.

Uit de 18de eeuw dateren, in principe

Zuidwestelijk zicht op Krauwelsbos aan de Krauwelsbosweg. Boven de inrijpoort staat echter de naam KRAEYEN-BOSCH. In opvolging van het landbouwbedrijf Egied & Anna Peusens-Peymen heeft veearts P. Simons-Peerlings er een paardenmelkerij ondergebracht. Opname d.d. vrijdag 30 augustus 2002. (Foto Leo Cuppens)

per lokaliteit opgemaakte, fiscale, documenten die zeer goed te gebruiken zijn voor demografische doeleinden. Om allerlei redenen kampte de Luikse overheid in die periode namelijk met een hoge schuldenlast. Om daaraan te verhelpen, werd gedacht aan een belasting op de per huis aanwezige haardvuren, om daarmee de overheidsfinanciën te kunnen saneren. Dus werden per dorp personen - vaak expliciet de pastoor - op pad gestuurd om lijsten op te maken van alle huizen met hun "haardsteden", de naam van het gezinshoofd en eventueel zelfs het aantal inwonende gezinsleden (boven een bepaalde ouderdom) en de inwonende knechten en meiden. Wijlen rijksarchivaris Grauwels publiceerde de lijst van deze in het Rijksarchief in Luik bewaarde "haardentellingen". (4)

Men zou ervan moeten uitgaan dat vanuit elke plaats een dergelijke telling naar Luik is verstuurd. Maar het vlees is dikwijls zwakker dan de leer, zoals mag blijken uit de nog in Luik voorhanden correspondentie. Daaruit blijkt dat,

Op de gevel van het hof Diepbeek, hier gefotografeerd in noordelijke richting, staat het jaartal 1861. De boog van de inrijpoort geeft de initialen P P, wat zou staan voor Peusens-Peymen. Ooit zou de Diepbeek nog dichterbij de Zanderbeek hebben gelegen, zo meent de jonkheer Johan Peusens ooit van zijn grootvader Egied Peusens gehoord te hebben. Opname d.d. vrijdag 30 augustus 2002. (Foto Leo Cuppens)

186

ondanks (herhaalde) aanmaningen, sommige tellinglijsten nooit werden vervaardigd of nooit werden verstuurd, terwijl andere lijsten, om wat voor reden ook, na al die eeuwen uit hun oorspronkelijke bewaarplaats verdwenen zijn. Om nog maar eens Elen als voorbeeld te nemen: uit de briefwisseling blijkt dat het tellingformulier effectief naar Luik werd verstuurd, maar daar is het niet meer te vinden. Nu heeft in een latere periode een of andere ijverige archivaris die lijsten alfabetisch per dorp in livjige folianten ingebonden. De Elense lijst hoorde precies als laatste in een dergelijke verzamelband te zitten, maar ze is er niet. Is ze nooit ingebonden of is ze van die gevaarlijke laatste plaats domweg verdwenen door het veelvuldig hanteren van het boekwerk? Men mag bovendien niet vergeten dat aan het Luikse Rijksarchief tijdens Wereldoorlog II grote schade werd toegebracht door een bombardement.

Om een lang verhaal kort te maken : al werd in de 18de eeuw meer dan één haardentelling gehouden, van Maaseik zelf of van alle Loonse dorpen in de

nabije of verdere omgeving bleef enkel de Heppeneerter telling uit 1748 bewaard, een waardevol stuk dus dat reeds eerder door Marcel Hendrickx werd gepubliceerd. (5)

Bunderboeken, belangrijke historische bronnen

Fiscale documenten, door de landsoverheid opgesteld of opgevraagd, kunnen derhalve, zij het na bewerking, unieke en daardoor belangrijke gegevens verschaffen aan de onderzoeker. Maar ook de plaatselijke gemeenschappen hielden er een eigen soort rudimentaire fiscaliteit op na, waartoe zij jaarlijks twee of meer "burgemeesters" verkozen die, anders dan hun huidige naamgenoten, maar meer als een soort belastingontvangers, voor het innen en uitgeven der gemeentelijke penningen dienden te zorgen. (6) Zij werden daarbij persoonlijk verantwoordelijk gehouden voor een adequaat beheer. Men ziet het zodoende regelmatig gebeuren dat de weduwe van een tijdens zijn ambtstermijn overleden burgemeester nog jaren later voor het beheer van haar man aansprakelijk wordt gesteld, rekenschap moet afleggen en openstaande rekeningen moet aanzuiveren.

Luchtfoto van de Diepbeek. Voor het hof Diepbeek heeft het echtpaar Albert & Toos Peusens-Janssen een moderne woning gebouwd. En ten westen van het oorspronkelijke hof liggen de nieuwe bergplaatsen. Originele kleurenfoto in het bezit van de zoon Johan Peusens

Men dient zich echter geen overdreven voorstelling te vormen van de ingewikkeldheid van die gemeentelijke financiën. Iedereen werd kort en goed belast a rato van zijn grondbezit binnen de gemeente, al werd hier en daar nog tijdelijk getwist over de vraag of ook "aforeinen" (eigenaars die elders wonen) konden en/of moesten bijdragen. Het eindigde er nogal eens mee dat tussen aangrenzende gemeenten bilaterale akkoorden worden afgesloten. Die bevatten dan de clausule dat de bunderschat moest betaald worden waar de vruchten van de gronden werden ingeschuurd. (7) Voor twee aangrenzende dorpen was dergelijke overeenkomst zinvol, omdat te verwachten viel dat eventuele winst en verlies elkaar waarschijnlijk grosso modo wel zouden compenseren. Wanneer één van beide partijen echter een stad betrof, lagen de zaken anders. De graanuitvoer van het dorp naar de stad zou immers waarschijnlijk niet goedge maakt worden door een toestroom uit de andere richting. Daar werd dan ook naar andere oplossingen gezocht. Omdat de omvang van het grondbezit in bunders werd uitgedrukt, heette de (vaak enige) gemeentebelasting dus "bunderschat". In geval van noodzaak kon die "bunderschat" desnoods meerdere malen per jaar uitgeschreven worden.

Ondanks hun aanvankelijk tegenstribbelen dienden in de meeste dorpen in de tweede helft van de zeventiende eeuw ook de elders wonende grondeigenaren hun bijdrage te leveren aan die "bunderschat". Maaseiker kloosters, instellingen en particulieren bezaten nogal wat gronden in de omliggende dorpen en werden daar dus ook aangeslagen. Blijkbaar had men binnen de wallen van Maaseik geen al te groot vertrouwen in de financiële vaardigheden van de dorpsburgemeesters. Daarom wisten de Maaseiker grondeigenaren op zeker ogenblik in Ophoven en in Elen te

bedingen dat één van beide jaarburgemeesters een Maaseikenaar moest zijn of ten minste namens hen benoemd behoorde te worden. Die overeenkomst hield overigens uiteindelijk niet al te lang stand. Ophovenaren en Elenaren zullen die betutteling vanuit Maaseik allicht maar matig hebben geapprecieerd. (8)

Om die "bunderschat" naar behoren te kunnen heffen, moesten de burgemeesters over een instrument kunnen beschikken dat hun de mogelijkheid verschafte om ieders grondbezit te kennen. Daarom werden, in het ene dorp vroeger, in het andere dorp later, bunderboeken aangelegd en landmeters aangesproken om een bijpassende kaart te vervaardigen. Die bunderboeken en/of die kaarten - er zijn er slechts weinige bewaard - geven ons, dat zal U begrijpen, belangrijke

187

Zo zag de Damiaan er in juli 1952 uit, naar de originele kleurenfoto in het bezit van Bert en Gertie Bohnen-Vanhoef. Naast de deur gaven gietijzeren bordjes het peil van vroegere overstromingen aan: boven "1926 / 1er Janvier" en onder "1880 / December 23". Op de oude Damiaan, tegenover Visserweert, woonde in 1952 nog het kinderloze echtpaar Mathieu Kitzen (1897 Obbicht - 1979 Heppeneert) en Betje - Steyvers (1904 Maaseik - 1978 St.-Jozefziekenhuis-Maaseik). Mathieu Kitzen was de laatste palingvisser op de Maas; zijn vissersvaartuig was een schokker. (Foto Leo Cuppens)

Van de Damiaan hebben Bert en Gertie Bohnen-Van Hoef een prachtig landhuis gemaakt. Na de overstromingen van Kerstmis 1993 en einde januari 1995 zijn zij hun voorzorgen gaan nemen: tegen de dreigende kuren van de Maas hebben zij rondom het erf weer de oude dijk laten herstellen en aanleggen. (Foto Leo Cuppens)

188

informatie over het sociaal-economisch leven ter plaatse.

En zo werd in 1774 op last van de gemeente Heppeneert door landmeter Adam Blum een landkaart vervaardigd, (waarschijnlijk) met bijbehorend bunderboek. Indien het bunderboek inderdaad zou bestaan hebben, dan is het in ieder geval reeds lang verdwenen of onvindbaar. De kaart zelf, met daarop per perceel, de grootte en de naam van de eigenaar, bleef gelukkig bewaard, zij het in abominabele toestand. Marcel Hendrickx heeft intertijd deze kaart met grote zorg en accuratesse overgetekend en het is dit exemplaar, bereidwillig ter beschikking gesteld, dat gebruikt werd bij de voorliggende studie. (9)

Een halve eeuw bevolkingsevolutie

Om enig inzicht te krijgen in de bevolkingsevolutie van Heppeneert, beschikken wij over een aantal documenten die echter niet hetzelfde opmeten en die daarom in de mate van het mogelijke geconvergeerd moeten worden. Het meest voor ons doel geschikt is de Franse volkstelling van 1796, de eerste in onze streken door de

overheid ingesteld en ook als zodanig bedoeld. Hoewel de Fransen officiële, voorgedrukte documenten ter beschikking van de tellers hadden gesteld, heeft de verantwoordelijke die de taak in Heppeneert opknapt, daar een eigen papierformaat voor gebruikt. Op zich doet dat evenwel geen afbreuk aan de waarde van zijn registratie. (10)

Voor de komst van de Fransen had Heppeneert een eigen "*gemeentelijke administratie*", maar die werd door de nieuwe heren afgeschaft. Voortaan koos ieder dorp twee vertegenwoordigers in het bestuur van het nieuwe (en veel uitgestrektere) kanton Maaseik. In 1796 gaat men dus niet meer op de oude voet verder, maar kiezen de inwoners als "*agent municipal*" Theodorus Deckers en als "*adjoint*" J.J. Lulsdorff. (11) Theodorus is de oudste zoon van de weduwe Deckers, pachteres van Nuchelen en Lulsdorff beheert Krauwelbos namens de familie de Bors. Heppeneert vaardigt blijkbaar twee van zijn meest vooraanstaande burgers af om in de "*municipalité*" van het kanton Maaseik te gaan zetelen. Een van beiden heeft mogelijk ook het volkstellingformulier ingevuld.

Wij lezen dat zich ter plaatse 36 huizen/huisgezinnen bevinden, met samen 104 personen boven en 42 personen beneden de 12 jaar. Van de gezinshoofden staan 22 als "*arbijder*" en 14 als "*ackerman*" of "*ackervrouw*" gerubriceerd. Bij geen enkele van de "*arbijders*" is personeel aanwezig, terwijl de "*ackerlieden*" daarentegen, buiten hun eigen opgroeiende of volwassen kinderen, gezamenlijk 7 "*knegten*" en 8 "*maegden*" te werk stellen. Op Krauwelbos en bij Adam Smeets - Lenders heeft men bovendien nog een scheper in dienst.

Men kan vermoeden dat in de perceptie van de teller een "*ackerman*" een landbouwer is die met zijn gezin van het

eigen bedrijf kan leven, terwijl de "*arbijder*" helemaal of als aanvulling, in loondienst zijn brood moet verdienen. Er zal ook wel een verschil in bezitsgrootte geweest zijn. Dat kan men bijvoorbeeld onder andere afleiden uit het feit dat meerdere gezinnen van "*arbijders*" enkel uit man en vrouw bestaan. Het is namelijk een bekend gegeven dat armere gezinnen hun kinderen zo jong mogelijk elders (als hulpje) probeerden onder te brengen. Dat spaarde in elk geval een "*mondje*" uit en voegde misschien zelfs nog enige stuivers toe aan het inkomen van het gezin. Landbouwers daarentegen die konden boeren op een voldoende groot bedrijf, konden dankzij hun opgroeiende kinderen personeel uitsparen en waren daarenboven door hun (iets) groter bezit niet zo afhankelijk van de bijkomende inkomsten van hun eventueel elders uitbestede kinderen.

Twee decennia eerder, in 1774, tekent landmeter Adam Blum 29 "*huisplaatsen*" op zijn kadasterkaart avant la lettre. Nu is een huisplaats nog iets anders dan een huisgezin en beide begrippen overlappen elkaar zeker niet. "*Huisplaats*" betekent immers letterlijk wat er staat: perceel waarop een huis (met voor die tijd vanzelfsprekende dependances als stal en schuur) kan staan. Na bijvoorbeeld een erfenisdeling kan het dus gebeuren dat op één huisplaats het woonhuis door twee gezinnen gedeeld wordt, of dat op die ene huisplaats een tweede woonhuis wordt bijgebouwd, zoals op de Diepbeek ontrent dit tijdstip gebeurde. (12) Ook het omgekeerde doet zich voor: een huisplaats kan onbewoond zijn. Zo is de huisplaats van Stegmanshof in 1774 na brand onbewoond.

Bovendien is er nog een ander belangrijk verschil tussen de gegevens van 1796 en die van 1774. In 1796 worden de feitelijke bewoners geteld, in 1774 de eigenaars. Wanneer wij dan denken aan

de grote pachthoven die Heppeneert rijk was - wij komen er nog op terug - dan is meteen duidelijk dat er een behoorlijk verschil tussen bewoners en eigenaars moet bestaan.

De haardentelling van 1748, verricht door Laurens Wijnen, halfman op Nuchelen en kapitein van Heppeneert, vertelt ons op haar beurt zowel wie de eigenaar als wie de actuele bewoner is, maar geeft geen informatie over het aantal huisgenoten. Wij leren eruit dat het dorp goed is voor 41 haarden, inbegrepen die aan de "sakerstie" waar subprior Colen van de Maaseiker Kruisherer, "pastoor in Heppenaert" zich op koude dagen kan verwarmen, wanneer hij in die functie resideert. De 40 overblijvende haarden zijn volgens Wijnen verdeeld over 29 huizen/huisgezinnen, toevallig of niet, een cijfer identiek aan dat van 1774.

189

Resumerend hebben wij dus:
29 huizen/ huisgezinnen in 1748
29 huisplaatsen in 1774
36 huizen/huisgezinnen in 1796.

Dat lijkt al te wijzen op een zekere toename van de bevolking in de tweede helft van de 18de eeuw, overigens geen alleenstaand feit maar normaal voor grote delen van West-Europa. (13) De Heppeneerter parochieregisters schijnen die toename te onderstrepen. Nu bestrijkt het doopregister de periode van 1700 tot 1796, maar het begrafenisregister dat bewaard is, begint pas in 1762 en eindigt eveneens in 1797. Van de 49 jaren tussen 1748 en 1796 kunnen wij dus van 35 jaren (1762 - 1796) de natuurlijke aangroei berekenen, in de mate evenwel dat zowel alle dopen als alle overlijdens werden genoteerd, wat nog maar de vraag is.

Met als (grove) gemiddelden per jaar zo'n 5 à 6 geboortes en zo'n 3 à 4 sterfgevallen, zou de bevolking, zonder

enige immigratie of emigratie telkens met grofweg 2 eenheden moeten aangroeien. Die gemiddelden verbergen echter belangrijke slingerbewegingen. Uitschieters voor wat betreft de geboortes zijn 1765 met 7, 1772 met 11, of 1791, eveneens met 11. Daarentegen zorgen de oorlogs- en revolutiejaren 1793, 1794 en 1795 voor een verlies aan levens van respectievelijk 12, 10 en 14.

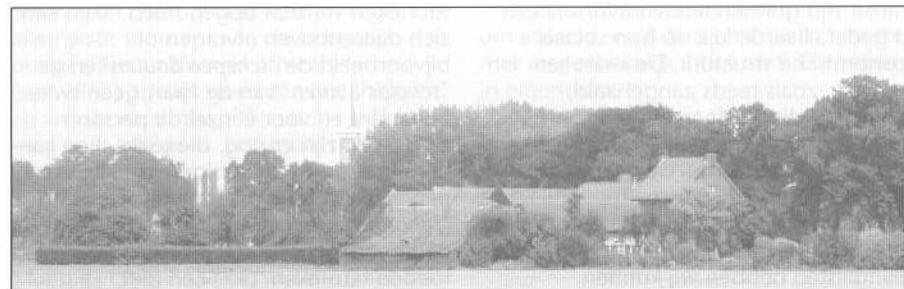
Uit de liquidatie van de gemeenterekening van 1792 blijkt trouwens dat Heppeneert op dat tijdstip een moeilijke periode doormaakt. De gemeente heeft leningen lopen tot een bedrag van 8318 gulden à 3%, terwijl de begroting van dat jaar, rentelasten inluis, welgeteld 1673 gulden 10 stuiver 2 oort bedraagt. Grootste crediteur met 2000 gulden is Mathijs Lenders, de rijke pachter van Zanderhof in Elen (huidige "Chocolaterie Napoleon"). Men heeft hem daartoe allicht wat makkelijker dan

iemand anders bereid gevonden omdat zijn familie oorspronkelijk uit Heppeneert afkomstig is en hij zelf slechts op een boogscheut afstand woont en er zelfs gronden bewerkt en/of bezit. (14)

Een volgende, misschien niet zo voor de hand liggende, vaststelling is de belangrijke immigratie. Van de 104 personen boven de 12 jaar uit de volkstelling van 1796 zijn er niet minder dan 39 van elders ingeweken, een percentage van 37! Het heeft voornamelijk te maken met "in-trouwende" bruiden of bruidegoms, met het aantrekken van knechten en meiden en ook met het feit dat de grootste boerderijen pachthoven zijn waarop af en toe een nieuwe "halfwin" met heel zijn gevolg aan familieleden en bedienden intrekt. Overigens moeten die nieuwelingen zelden als echte vreemdelingen beschouwd worden. De overgrote meerderheid komt uit de omliggende dorpen van beide Maasoeveren of van binnen de Maaseiker wallen.

Optellen en vermenigvuldigen

De emigratie uit het dorp schijnt echter nog zeker zo belangrijk geweest te zijn. Laten wij maar weer eens enkele zeer benaderende berekeningen maken die U kan nemen voor wat ze zijn : mogelijke zeer algemene indicaties van een tendens. Volgens de volkstelling van 1796 wonen er dan per huis gemiddeld 4 personen. Durven wij het aan datzelfde gemiddelde aan te houden voor 1748, dan zouden er toen $29 \times 4 = 116$ inwoners geweest zijn. Uit de parochieregisters hebben wij echter een jaarlijkse natuurlijke aanwas van 2 afgeleid. Van 1748 tot 1796, beide jaren inluis, dus een accres van $49 \times 2 = 98$. Dan zouden er in 1796 volgens deze cijfers $116 + 98 = 214$ inwoners moeten geweest zijn, terwijl de Franse telling slechts tot 146 komt, waarvan dan nog 39 inwijkelingen.

Zuidnoordoostelijk zicht op Het Veer, hof dat tegenover de Maashaven De Sloot ligt. In de achtergrond de toren van de St.-Catharinakerk uit Maaseik. Opname d.d. vrijdag 30 augustus 2002. (Foto Leo Cuppens)

Een gedeelte van dit, alle verhoudingen in acht genomen, enorme verschil valt waarschijnlijk te verklaren uit het feit dat ongehuwde Heppeneertenaars boven de 12 jaar, die op het ogenblik van de Franse telling om wat voor reden ook al enige tijd niet in hun geboorteplaats verblijven, niet in de lijst zijn opgenomen. Maar ook dat wijst op een belangrijke uitstroom.

Een verder bewijs voor voorgaande stelling is tenslotte nog de (eveneens Franse) volkstelling van 1804 die Heppeneert op 220 inwoners taxeert. (15) Op 8 jaar tijd een stijging met de helft, het lijkt onmogelijk. Laten wij dus maar concluderen dat de telling van 1804, in haast normale tijdsomstandigheden opgenomen, de werkelijkheid getrouwer weergeeft dan die van 1796, uitgeschreven door een toen nog zeker als bezettende macht aangevoelde en gevreesde overheid.

Indien de telling van 1804 de werkelijkheid meer benadert, dan moet het gemiddeld aantal inwoners per huis ook aangepast worden naar ten minste 5 en moeten de eerder gemaakte berekeningen overgedaan worden. In 1748 zouden wij kunnen rekenen op $29 \times 5 = 145$ inwoners en in 1796 op $145 + 98 = 243$ (effectieve) inwoners. Maar die uitkomsten lijken dan weer aan de hoge kant. Houdt men echter rekening met

het zeer hoge sterftecijfer van de drie voorgaande jaren, waardoor het dodental de geboortes met 21 overtreft, dan komen wij op zo'n 220 uit in 1796 en dat lijkt de werkelijkheid mooi te benaderen.

Samengevat : geen enkel onderdeel van het hiervoor aangehaalde cijfermateriaal kan volledigheid of volkomen accuratesse pretenderen, maar bij gebrek aan beter, hierin gesteund door de Nederlandse historicus Slicher van Bath, durven wij toch enkele algemene conclusies trekken. (16)

In de tweede helft van de 18de eeuw telde een langzaam groeiend Heppeneert als uiterste minimum en maximum tussen de 110 à 220 inwoners, de bevolking nam zeer geleidelijk toe, instroom en uitstroom waren beide van belang, de meerderheid bezat onvoldoende grond om daarvan als zelfstandig landbouwer te kunnen bestaan en de jaren negentig, jaren van oorlog en revolutie, vertoonden een grote sterftegolf.

Leven en werken

Landmeter Blum in 1774 en na hem Marcel Hendrickx hebben respectievelijk als vervaardiger en als "conservator" van de reeds besproken "kadasterkaart" uitstekend werk verricht. Slechts weinig Loonse gemeenschappen van voor de

Het hof Dekrauw, hier gezien van de Maasoever, was ooit een schippersherberg. Tegen de oude schuur en stallingen bouwden Harrie Bohnen (1919-1976) en zijn vrouw Hubertine Wijshoff (1922-nog in leven) de nieuwe woning. Opname, d.d. vrijdag 30 augustus 2002. (Foto Leo Cuppens)

Franse Tijd gunnen latere navorsers een zo gedetailleerde kijk op hun sociaal - economische structuur. De kaart kan namelijk, zoals reeds aangehaald, uitstekend dienst doen als een soort legger van het kadaster, omdat bij elk perceel de eigenaar en de grootte in roeden staan aangegeven.

Aan de hand van de hiervoor besproken tellinglijsten hebben wij kunnen vaststellen dat ieder gezinshoofd in Heppeneert zijn hoofdkomsten uit de landbouw moet hebben gehaald, hetzij, in de termen van de teller van 1796, als "ackerman", hetzij als "arbijder". Indien iemand bijvoorbeeld als wever of als ra(d)maker aan de slag is geweest, dan was dat zo goed als zeker zijn hoofdberoep niet, anders was hij normalerwijze als dusdanig vermeld in de telling. Bovendien is de bevolking te gering om aan dergelijke beroepsbeoefenaars een voltijdse betrekking te verschaffen. Heppeneert ligt trouwens letterlijk onder de rook van Maaseik en het zal niet zo moeilijk geweest zijn een beroep te doen op handelaars of handwerkslui van binnen de wallen.

Grondbezit

In een maatschappij zoals in Heppeneert, die voor haar bestaan haast helemaal op de landbouw is aangewezen, is het eigendom van de grond rechtstreeks van invloed op het inkomen en dus van het grootste belang. Of de persoon die de grond bewerkt de vruchten van zijn inspanningen nog met iemand anders moet delen of ze helemaal tot eigen voordeel kan gebruiken, maakt vanzelfsprekend een (groter of kleiner) verschil, afhankelijk van de hoogte van de afdrachten.

Adam Blum meet 615 percelen, verdeeld over 191 eigenaars. In feite zijn er evenwel minder eigenaars, omdat stukken in onverdeeld bezit in voorgaande optelling als aparte

rubrieken werden opgenomen. Men kan zich daarenboven afvragen of bijvoorbeeld de "schepen Bouten" en de "scholtis Bouten" van de kaart geen twee benamingen voor éénzelfde persoon zijn. En zo zijn er nog, die toch - hoe kan het anders - apart zijn geteld. Bij 5 percelen geeft hij geen oppervlakte ("door de Maas afgedreven"), zodat de 610 overblijvende samen 172236,8 roeden uitmaken. (17) Een niet onbelangrijk gedeelte van die 610 percelen is bovendien, zoals vermeld, onverdeeld bezit (van de erfgenamen), met als uitschieter de "Grooten Koeijweert", tussen de hoofdbebouwing (met de kerk) en de Maas, 16351 roeden groot en een niet gemeten "aanwas Koeijweert".

Niet eens de helft is in het bezit van autochtone particuliere eigenaars. Wanneer wij (een gedeelte van) de gegevens enigszins groeperen, krijgen wij het volgende overzicht:

Instellingen Heppeneert:	3406,5 roeden
Instellingen Maaseik:	4629,5
Instellingen elders:	2589
Kloosters:	13494,5
Vier grote pachthoven:	58021
Andere "vreemde" grondeigenaars:	10754,5
Grote Weerd:	16321
	109216

Bovenstaande tabel alleen al groepeert meer dan 60 % van de beschikbare gronden. Maar ook van wat resteert, is niet alles in handen van plaatselijke bewoners. De rubriek "andere vreemde grondeigenaars" betreft enkel de toplaag. Er waren evenwel meer buitendorpse eigenaars, zij het vaak met een bezit van bescheidener omvang. De Maaseiker burgerij of althans een gedeelte ervan toont, niet zo uitzonderlijk, haar interesse voor grondbezit. Wie over een bepaalde rijkdom beschikt, belegt die liefst zo veilig mogelijk en dat is in dit tijdperk op de eerste plaats in grond.

Bovendien geeft grondbezit prestige. Het allerrijkste segment van de burgerij poogt daarom dikwijls om een (vervallen) adellijk goed te verwerven en zo zelf de eerste stap te zetten op de weg naar adelendom. Een mooi voorbeeld van die laatste evolutie is kasteel Ommerstein in Rotem. Door aankoop van een oude adellijke familie (in geldnood) komt het in handen van de Maaseiker familie Verschuyt die (met dit bezit als argument) in een volgende fase de adellijke "de" voor haar naam kan krijgen.

Op de kaart van Blum vinden wij tussen de grondeigenaars in Heppeneert bekende Maaseiker namen als Bex, Bouten, Claessens, Eyckholt, Goyens, Smets, Stoffels, Verschuyt of Vlecken, om slechts de belangrijkste te noemen.

Bovendien is het niet steeds zo eenvoudig de grens te trekken tussen autoctonen en alloctonen. De "weduwe Hubens" op de bunderkaart bijvoorbeeld is een meisje Meeuwissen dat met een "vreemde" trouwt en vervolgens haar geboortedorp verlaat. Wordt haar grondbezit daardoor allochtoon, terwijl het in feite, in elk geval grotendeels, door erfenis van de op en top autochtone familie Me(e)(u)wissen afkomstig is?

Zetten wij alle gronden waaraan Adam Blum de naam Meeuwissen verbindt, dus ook die van de weduwe Hubens, in één rubriek, dan komen wij tot 8286,3 roeden met drie huisplaatsen, meteen een (onrechtstreeks) bewijs voor de lange aanwezigheid van dit boerengeslacht.

De toplaag van autochtone eigenaars die dus met andere woorden ook zelf hun gronden bewerken, wordt gevormd door Joes Deckers op de "Hoogte", met 1281 2/3 roeden in eigendom plus 1/3 van 935 roeden onverdeeld, Mathijs Steijvers op de "Diepbeek", met 1171 2/3 roeden

in eigendom plus 358 roeden onverdeeld, en Adam en Willem Smeets met respectievelijk 1494 en 937 roeden in eigendom.

Dat zijn dan de belangrijkste grondeigenaren, maar er zijn gewone stervelingen die het met heel wat minder moeten stellen. Maar weer een tabel, volgens de kaart van Blum:

Eigenaars met minder dan 100 roeden		
100 - 200	38	
201 - 300	33	
301 - 400	20	
401 - 500	12	
501 - 600	7	
601 - 700	11	193
701 - 1000	8	
1001 - 1500	10	
1501 - 2000	7	
2001 - 3000	3	
3001 - 5000	3	
5001 - 10000	3	
+10000	3	
	191	

Meer dan de helft van de eigenaars bezit minder dan 300 roeden en meer dan 60 % bezit niet meer dan 400 roeden, nog steeds minder dan één hectare in onze maat. Laten wij de Grote Weerd buiten beschouwing omdat die in onverdeeltheid aan verscheidene eigenaars toebehoort, dan stellen wij vast dat minder dan 5 % (namelijk 8) van de eigenaars samen meer dan 30 % van de grond bezit. Slechts 29 eigenaars bezitten meer dan 1000 roeden, nauwelijks meer dan 2 hectare, toch wel de ondergrens om een zelfstandig boerenbedrijf te kunnen opzetten.

Nu is het bezit van grond niet het enige bewijs van welstand en/of "notabiliteit". De familie Van de Weert bijvoorbeeld, oorspronkelijk in Elen gegoed, maar al ten minste sinds de 17de eeuw in Heppeneert doende, meestal als halfwin

Op het hof Vandeweerd aan de Oude Koestraat woont Louis Vandeweerd, weduwnaar van Annie Bekkers. Opname d.d. vrijdag 30 augustus 2002. (Foto Leo Cuppens)

194

op Nuchelen, bezit amper eigen grond in haar nieuwe woonplaats. En ook Laurens Wijnen, in leven halfwin op Nuchelen, landmeter, kapitein van Heppeneert en meermaals jaarburgemeester dankt die beide laatste functies (en zijn prestige ter plaatse) beslist niet aan zijn grondbezit in loco, hoewel men hem naar Heppeneerter verhoudingen, zeker niet als arm kan bestempelen.

Grootte van de percelen

Vanzelfsprekend is de perceelsgrootte van invloed op de groundbewerking. Percelen die te klein zijn, kunnen niet met paard en ploeg of met os en ploeg bewerkt worden. Wanneer een grondeigenaar enkel over (zeer) kleine grondstukken beschikt, mag men gerust ervan uitgaan dat hij zich niet de (trotse) eigenaar van een eigen trekdier mag noemen. Het omgekeerde is natuurlijk ook waar. Enorme aaneengesloten percelen zoals die waarover bijvoorbeeld Nuchelen of Krauwelbos beschikken, kunnen onmogelijk zonder de hulp van dierlijke trekkracht gecultiveerd worden. De aaneengesloten 10733 roeden landbouwgrond van Krauwelbos spannen daarbij de kroon.

Men ziet verder dat de opeenvolgende erfenisdelingen op termijn een negatieve

invloed moeten gehad hebben op de perceelsgrootte. Bij de 100 grootste stukken treffen wij namelijk zo goed als geen autochtone eigenaars aan, maar wel bijvoorbeeld instellingen, kloosters of edellieden waar erfenisdelingen van geen of van veel minder belang zijn.

De volgende tabel geeft een overzicht van dit verschijnsel. Iedere schijf van de tabel omvat 100 percelen, oplopend van klein naar groot. De Grote Weerd, enigszins een apart geval, vormt een eigen rubriek. Indien alle percelen gemiddeld ongeveer van dezelfde grootte zouden zijn, dan zou de helft van die percelen ook min of meer moeten corresponderen met de helft van de totale oppervlakte. Dit is echter in de verste verte niet het geval. De 300 kleinste percelen nemen samen niet eens 1/6 van het gehele areaal in.

Aantal	grootte in roeden	procent
100	15 - 83	3,1
100	84 - 105	5,5
100	105 - 147	7,2
100	147 - 208	10,3
100	208 - 311	14,9
rest	boven 311	49,6
1	16321	9,2

Grondgebruik

De bestemming van de (landbouw)gronden is een belangrijke aanwijzing voor de manier waarop het boerenbedrijf uitgeoefend wordt. De kaart van 1774 geeft ons de volgende optelsom: (zie tabel op de volgende pagina bovenaan)

Het leeuwenaandeel (bijna 2/3) gaat naar "authentieke" landbouwgronden, terwijl één zesde gereserveerd wordt als weideplaats voor het grootvee. Ook de naar het westen toe gelegen "heide en weide" zijn te beschouwen als weidegronden van geringere kwaliteit dan de eerstgenoemde, misschien wel in

Aantal percelen	Specificatie	Oppervlakte	Procent
34	beemd	10044,5	5,8
3	boomgaard	280	0,2
13	heide en weide	10654	6,2
28	huisplaats	5530,5	3,2
487	land	111234,3	64,6
2	land, heide en weide	1371	0,8
6	land en weide	2485	1,4
35	weide	29648,5	17,2
1	weide, heide en weide	869	0,5
1	onbekend (struweel?)	120	0,1
610		172236,8	

eerste instantie bedoeld voor de minder veeleisende schapen. Verder valt op het perceel van 869 roeden, exclusief ter beschikking van Krauwelbos, waar men, zoals vermeld, een scheper in dienst heeft. De "beemden" zijn op de eerste plaats bedoeld om voor de nodige wintervoorraad aan hooi te zorgen. Onder de rubriek "weide" neemt één enkel perceel, de "Grooten Koeijweert" meer dan de helft in. Alleen de eigenaars (of pachters) hebben het gebruiksrecht erop. Beemden en weiden moeten in hun soort van meer dan behoorlijke kwaliteit geweest zijn, wanneer men tenminste ervan mag uitgaan dat men in principe zo weinig mogelijk probeerde aan te kopen. Het "oude" boerenbedrijf streefde immers in de mate van het mogelijke een zekere vorm van autarkie na.

Meteen stoten wij op de zere plek bij de bedrijfsvoering van voor het gebruik van de chemische meststoffen. Voor de broodnodige bemesting beschikte men toen voornamelijk of zelfs enkel over de mest van het eigen grootvee. Om dat grootvee te kunnen onderhouden, moest men weer over voldoende weidegronden kunnen beschikken en landbouwgronden reserveren voor (een gedeelte van) hun voeding. Dat mocht op zijn beurt weer niet ten koste gaan van het areaal, nodig voor het menselijke voedsel. Men begrijpt dat die

afwegingen het beeld oproepen van de evenwichtskunstenaar op de bekende slappe koord.

195

Wanneer, zoals in de meeste Kempense dorpen, voldoende "woeste" gronden aanwezig waren om bij een toenemende bevolkingsdruk voor uitbreiding van weidegronden of desnoods landbouwgronden te kunnen zorgen, dan had men toch enige speelruimte. Er waren zelfs Maaslandse dorpen die in die gelukkige omstandigheid verkeerden, men denke maar aan Stokkem, Dilsen en Rotem met hun "Drie - Bankensbos". (18) In Heppeneert waren in de 18de eeuw nog amper ongecultiveerde gronden voorhanden. Dat is een voor de hand liggende (gedeeltelijke) verklaring voor de langzame bevolkingstoename en de (waarschijnlijk) relatief belangrijke emigratie.

Drie boomgaarden lijkt weinig, maar de meeste "huisplaatsen" zullen wel voorzien geweest zijn van een eigen huisboomgaard en een eigen "moeshof", als dusdanig niet apart opgemeten door Blum. Het laatste perceel tenslotte staat op de kaart als "Nuchelen boske" en lijkt bedoeld om voor het eigen geriefhout van de hof te zorgen.

Gewassen

Wat de Heppeneerter boeren aan gewassen op hun akkers verbouwden,

zou men moeten kunnen afleiden van de jaarlijkse tiendenleveringen waaraan die akkers onderworpen waren. In theorie ging het immers om (ongeveer) 10 % van wat er in feite geteeld werd. Voor de periode die ons aanbelangt, kennen wij de tiendenleveringen uit het decennium van 1765 tot 1774, beide jaren inbegrepen. (19) Maken wij de optelsom, dan geeft dat als resultaat in procenten:

Tarwe	6,0 %
Rogge	6,4 %
Gerst	18,7 %
Spelt	17,4 %
Haver	19,3 %
Boekweit	32,2 %

Gerst, spelt (een minderwaardig soort tarwe) en haver komen dus in ongeveer gelijke maat voor. De veeleisende en risicovolle tarwe wordt om die redenen liefst zo veel mogelijk gemeden. De boeren zaaien haar toch in, omdat zij ermee naar de markt kunnen, waar het de duurste graansoort is. Beide vaststellingen kloppen met wat men redelijkerwijze zou kunnen verwachten. Rogge, nochtans volgens Jansen na 1750 langs de Maas aan een belangrijke opmars toe, blijft hier tot ver in de tweede helft van de 18de eeuw nog steeds slechts een bescheiden plaats innemen, terwijl boekweit veruit het belangrijkste voedingsgewas blijft. (20) Hiermee zet men in Heppeneert trouwens een veel oudere traditie verder. (21)

Veebestand

Om enig idee te hebben over de omvang van het Heppeneerter veebestand, moeten wij maar weer eens te rade gaan bij de Franse revolutionairen. In 1794 - 1795 moet gezorgd worden voor de voedselvoorziening van het Franse veroverings- en bezettingsleger. In alle dorpen van het Loonse land - en ver daarbuiten - wordt dus ongeneerd en

naar hartelust gerekwireerd. In Heppeneert worden koeien, schapen en hooi in beslag genomen. Die eerste jaren is de gemeente nog kredietwaardig en dus in staat haar gedupeerde onderzaten (via leningen) te vergoeden voor de geleden verliezen. In 1794 betaalt zij 97 gulden 8 stuiver uit, in 1795 niet minder dan 171 gulden. De burgemeesters schijnen met overleg te werk te zijn gegaan en het verlies daadwerkelijk te hebben geschat. Koeien bijvoorbeeld zitten rond de richtprijs van 12 Franse kronen, maar er worden exemplaren vergoed aan 10 of aan 15 Franse kronen. Voor schapen loopt de schatting (en vergoeding) uiteen van 7 tot 9 gulden per stuk. Volgens de bijgevoegde omrekeningstabel is 12 (oude) Franse

Het hof De Hoogte dankt zijn naam aan zijn hogere ligging tegenover de oude Maasarm langs de dijkweg in Heppeneert. Toch is de Maas er ooit in het huis binnengedrongen. De peiltekens langs de voordeur wijzen daarop. De vorige bewoners waren de ongehuwde kinderen van Joannes Cox (1866 Posterholt - 1936 Heppeneert) en Gertrudis Schroën (1874 Heppeneert - 1956 Heppeneert). Die kinderen waren Maria en Henri Cox (deze laatste ooit voorzitter van het kerkbestuur St.-Gertrudis Heppeneert en voorzitter van het comité van de Fraterschool Maaseik; hij was een broer van Bèr Cox, de voormalige winkelier en orgelist in Maaseik). Nu is het hof bewoond door hun neef Jos Deckers (zoon Theodoor Deckers en Jeanne Cox) en zijn vrouw Mia Verstraeten. Opname d.d. zondag 1 september 2002. (foto Leo Cuppens)

kronen gelijk aan 10 gulden 16 stuiver en aan 11,10 (nieuwe) "francs". Wie het meest bezit, kan ook het meest verliezen. Daarom (?) worden in 1794 bij de weduwe Lulsdorf op Krauwelbos 29 schapen en 4 "rentbeesten" aangeslagen en in 1795 bij de weduwe Deckers op Nuchelen 12 schapen en 4 "rentbeesten". (22)

Geen wonder dat na die ervaringen onze voorouders kopschuw zijn geworden en op de Franse verzoeken om allerhande inlichtingen met een behoorlijke dosis verdragingsmanoeuvres en als het tenslotte niet anders kan, met regelrecht vervalste inlichtingen reageren. Men weet immers maar nooit waarom zij naar die gegevens informeren. Wij hebben die houding al kunnen constateren naar aanleiding van de volkstelling van 1796 en bij de eerdere veetelling van 1795 was het niet anders. (23)

Administrateur Eyckholt (die toch beter moet weten, want hij is er zelf grondeigenaar) geeft dan voor Heppeneert in totaal 28 koeien en 147 schapen op. Dat zou betekenen dat er gemiddeld, met inbegrip van de grote pachthoeven, niet eens één koe per bedrijf aanwezig zou zijn! Het is ook de enige keer dat Heppeneert als aparte entiteit voor komt. Daarna vinden wij zijn resultaten enkel nog terug, verborgen als onderdeel van de veel grotere stad Maaseik met bijbehorende gehuchten.

Dat is het geval met de telling uitgevoerd mei - juni 1809. Stad en gehuchten samen herbergen dan 369 koeien en 1419 schapen. (24) Nu kan er een belangrijke fluctuatie in de schapenpopulatie optreden, afhankelijk van de periode in het jaar (voor of na de slacht, voor of na de verkoop) waarop men telt, maar er moet meer aan de hand zijn geweest. Voor de koeien geldt overigens hetzelfde vermoeden.

Wij kunnen de omvang van de fraude in 1795 nochtans min of meer inschatten door Elen en Rotem in de vergelijking te betrekken. (25) Dat geeft:

	Elen		Rotem	
	1795	1809	1795	1809
Koeien	70	184	106	208
Schapen	105	486	363	585

Het is een bekend verschijnsel dat landbouwers in tijden van oorlog en onrust zoveel mogelijk vee trachten af te stoten, omdat zij natuurlijk maar al te goed beseffen dat hun huisdieren een aantrekkelijke en gemakkelijke prooi zijn voor hongerige, het platteland afstropende soldaten. Het kan dus best dat de dierenpopulatie in 1795 inderdaad uitzonderlijk laag was, maar de verschillen tussen 1795 en het rustige 1809 zijn naar het zich laat aanzien buiten alle proporties. Men kan zich dus met reden afvragen of men in 1795 niet tot de helft van zijn "rentbeesten" voor de Fransen verborgen heeft kunnen houden.

Enkele grote hoeven

Het is niet zo eenvoudig de ligging van al de landbouwbedrijven exact te situeren aan de hand van de beschikbare documenten. Voor de grote pachthoven is dat echter wel mogelijk. De combinatie van enkele in het voorafgaande gebruikte bronnen bezorgt ons de volgende toch wel interessante gegevens. (26)

NUCHELEN

Grootte in 1774: 21875 roeden onder Heppeneert, waarvan 484 roeden voor de eigenlijke huisplaats, 542 roeden "heide en weide" in westelijke richting en meer dan 8000 roeden goede weidegronden. In 1748 is eigenaar baron de Stockhem de Vieux Waleffe in Luik en halfwin Laurens Wijnen, kapitein van Heppeneert. Er zijn dan twee "vuylplaatsen". In 1796 wordt het goed

uitgebaat door de weduwe Deckers, bijgestaan door drie volwassen zonen, één knecht en twee meiden.

KRAUWELBOS

Grootte in 1774: 22381 1/2 roeden, waarvan 1282 roeden voor de eigenlijke huisplaats, daaraan annex de "Grootte Kamp" van 10733 roeden, 270 roeden boomgaard, 1604 roeden "koebeemd" en de rest voor het merendeel goede landbouwgronden.

In 1748 is eigenaar "Mijn Heer De Bors generael postmeester tot Maeseyck" en uitbater de weduwe "Bilsdorf" (= Lulsdorf). (27) Er zijn niet minder dan vier "vuurplaatsen". Dat komt omdat Krauwelbos door postmeester de Bors gebruikt wordt als relaisstation voor de dienstaarden en als overnachtingplaats voor de postiljons of andere hoge reizigers. In 1796 is de 17jarige (!) "Frends Lulsdorf" bedrijfshoofd, bijgestaan door 2 knechten, 2 meiden en één schep. De rest van de familie Lulsdorf heeft (voorlopig) de vlucht genomen voor de oprukkende Franse legers, samen met de andere leden van de keizerlijke postdienst.

WAYERHOF

Grootte in 1774: 6431 roeden, waarvan 127 roeden voor de eigenlijke huisplaats, inbegrepen de "moeshof", drie boomgaarden van samen bijna 800 roeden, maar geen specifieke weidegronden.

In 1748 is eigenaar notaris Craens van Maaseik en halfwin Joes Michiels. Kapitein Wijnen telt twee "vuurplaatsen". In 1796 lijkt mogelijk uitbater (het document verschaft geen absolute zekerheid) Jan Housmans met echtgenote, één knecht en één meid.

STEGMANSHOF

Grootte in 1774: 7333 1/2 roeden, 1430 roeden voor de huisplaats, annex een boomgaard van 427 roeden, een weide van 458 roeden en al de rest landbouwgrond.

In 1748 is eigenaar advocaat Smets van Maaseik en halfwin is Philippus Meuwissen, een lid van dit oud Heppeneerter geslacht. De hoeve heeft dan 2 "vuurplaatsen". In 1774 is Van Dam eigenaar, maar zijn de gebouwen door brand vernield. (28) In 1796 is de schade hersteld en baat de familie Meuwissen (vader, moeder, drie volwassen zonen, een schoondochter en een dienstmeid) de hoeve uit.

Tot besluit

In het voorgaande werd gepoogd met behulp van een aantal, voor het grootste gedeelte nog nooit bewerkte bronnen een beeld te schetsen van een kleine gemeenschap op het Maaslandse platteland maar onder de rook en de dominantie van een lokaal stadscentrum als Maaseik. In de tweede helft van de 18de eeuw was Heppeneert dan misschien wel een eerder kleine gemeenschap, maar zeker niet afgesloten van de omgeving of van de wijde wereld, zoals onder andere blijkt uit de belangrijke emigratie en immigratie.

Nochtans zijn zeker niet alle bestaande bronnen gebruikt, men denke maar aan het grote Thorner archief, vorstendom waarmee Heppeneert tot de komst der Fransen door vele banden verbonden was. En ook de wel bestudeerde bronnen werden niet uitputtend aangehaald en bevatten nog vele interessante wetenswaardigheden, niet op de laatste plaats voor genealogen. Vandaar de talrijke "waarschijnlijk", "mogelijk" of "misschien" in het voorafgaande. Wie zich daaraan mocht gestoord hebben, weet wat hem te doen staat. Dit is dus zeker geen "Geschiedenis van Heppeneert in de 18de eeuw". Mocht voorliggende studie daartoe echter op een of andere manier de aanzet hebben gegeven, dan is dat een prettig bijkomend gevolg.

NOTEN

1. DRIESSEN, R., Kan. Dr. Jozef Coenen, een groot Elenaar (1870 - 1958), Elen, 1990, blz. 17 - 18.
2. Tussen de historische uitgaven van het Gemeentekrediet en in de serie uitgegeven onder auspiciën van het Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis bevinden zich meerdere werken waarin de historische demografie een belangrijke rol speelt. Voor een overzicht van de problemen en de stand van zaken op dat ogenblik, zie bv.: *Historiens et populations. Liber amicorum Etienne Hélin*, Louvain-la-Neuve, 1991, meer bepaald: deel I, *Démographie historique : essor et méthodologie*.
3. HANSAY, A., *La Crenée générale du pays de Liège en 1470 et le dénombrement des feux*, in: *Bulletin de la Commission royale d'histoire* 71, 1902, blz. 67 - 106. Zie: Rijksarchief Luik, *Etats* 1133 en 1134 voor kopieën uit de 18de eeuw.
4. GRAUWELS, J., Limburgse volkstellingen uit de XVIIIe eeuw, in: *Limburg* 36, 1957, blz. 285 - 295, 309 - 314.
5. HENDRICKX, M., Heppeneert en zijn bewoners in 1748, in: *Mariaklokje* 4, 1958. Het origineel: Rijksarchief Luik, *Etats*, 1468.
6. MOLEMANS, J., De politieke en rechterlijke instellingen van het graafschap Loon (1031 - 1794), in: *Het Oude Land van Loon* 52, 1996. Over de burgemeesters: blz. 157 - 163.
7. DRIESSEN, R., Grensconflict: Elen - Rotem over de Broeken, in: *De Gouden Sleutel* 1, 1985, nr. 4, blz. 17 - 22.
8. Over Ophoven: SNIJDERS, D. en GEERKENS, H.J., Ophoven en Geistingen door de eeuwen heen, Ophoven, 1966, blz. 92. Met de inwoners van Elen wordt voor notaris Gaspard Claessens op 27

Op Waaierhof woonde het echtpaar André Schroyen (1898-1979) en Maria Aben (1908-1997). Zij werden opgevolgd door hun zoon Jean, gehuwd met Mia Ramaekers. Tegenwoordig is Jeans zoon Karel die het bedrijf runt. Karel is gehuwd met Nadja Haesevoets. Opname d.d. zondag 1 september 2002. (foto Leo Cuppens)

- maart 1687 een soortgelijke overeenkomst gesloten, waarin wij o.a. lezen: "dat men voert aen eenen schadtheffer van Eelen ende eenen inwoonder der stadt Maeseick tot meeste voirdeil der gemeente sal kiezen gelijk in de gemeente van Ophoven gepractiseert woerd ...".
9. HENDRICKX, M., *Wist ge ...?*, in: *Mariaklokje* 9, 1961, blz. 5.
 10. Rijksarchief Maastricht, *Frans Archief*, 1047.
 11. *Ibidem*, *Frans Archief*, 950.
 12. DRIESSEN, R., Twee eeuwen Diepbeekhoeve, in: *De Maaseikenaar* 33, 2002, blz. 11 - 16.
 13. Zie bv.: CHALINE, J.-P., deel II, hfdst. 1, in: BARDET, J.-P. en DUPAQUIER, J., *Histoire des populations de l'Europe*, Parijs, 1998.
 14. Rijksarchief Maastricht, *Frans Archief*, 3261.
 15. *Ibidem*, 2817.
 16. SLICHER VAN BATH, B.H., Een samenleving onder spanning. Geschiedenis van het platteland in

17. Overijsel, Assen, 1957, blz. 4.
De in 1828 bij J.J. Titeux gedrukte "Herleiding van de oude maten, munten en gewigten gebezigt in alle gemeentens der provincie Limburg in de nieuwe Nederlandsche maten enz. en vice versa," in gebruik bij notaris Schoolmeesters, geeft voor Maaseik: 1 bunder = 400 kleine roeden = 20 grote roeden en verder: 1 kleine roede = 0,2180 are
1 grote roede = 4,3594 are
1 bunder = 87, 1884 are.
18. GORISSEN, M., Het Ledebos, in: Het Oude Land van Loon 10, 1956, blz. 61 - 77.
20. Zie bv.: JANSEN, J.C.G.M., Landbouw rond Maastricht 1610 - 1865, in: Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg 13, 1968, blz. 50.
21. DRIESSEN, R., Over de tienden in Heppeneert, in: Limburg 75, 1996, blz. 65 - 80.
22. Rijksarchief Maastricht, Frans Archief, 3261.
23. Ibidem, 2498.
24. Ibidem, 2507.
25. Ibidem, resp. 633, 2498, 2507.
26. Namelijk de haardentelling van 1748, de kaart van Blum uit 1774 en de Franse volkstelling uit 1796.
27. VERZIJL, J., Genealogie De Bors, in: De Navorscher 96, 1956, blz. 97 - 103.
28. HENDRICKX, M., De wapens van Dam in de kerk te Aldeneik, in: De Maaseikenaar 29, 1998, blz. 165 - 167.

Aw Mezeiker leedsjes en gedichsjes

Tony Van Wijck

De Kaartridder

*In Heppenaert dao woeënde eine ridder
't waas alles behalve eine bidder,
mer zi-jn dochter waas sjoeën
en haw bówtegewoeën
van di-j tralalalalalala*

*In Stokkem, di-j aloude stede
is vööl vuur de vrijheid gestrede,
mer in Mezeik zeen luj lever
lekker en kaal
van je trala.....*

De blènjzoeën

*Eine beur dae haw "ne blènjzoeën, tralala
} 2X
He wouw zoe gaer ówt vri-jje goeën,
tralala } 2X
tralalalalalala*

*Dao kwaam er aan Meri-j häör duur,
trala....
Meri-j stoeëk häör vot doeër de
vinsterduur, trala...*

*Meri-j waat höbs-tiech ei plat gezich,
iech veul noch naas noch mond van diech.*

*Meri-j, det luuët eine zaachte wènsj;
dae jóng dae preuf eine zeute smaak.*

*Meri-j, iech poeën diech noeëts neet mieër
Di-jnen aosem dae stink miech te zieër!*

*Dae jóng is tón mer neet getrouwd,
en hae haef het zich ouch noeëts berouwd.*

Ingezonden door G. Paumen

Diksjenaer van het Mezeikers

Tony Van Wijck

1. achterówt, a. zn. m. (geen mv., geen dim.) = het gedeelte dat achter de woning gelegen is.
b. bw. = achteruit (als in A.N.)
Vb. a. *Hae haet 'ne sjoeënen achterówt mèt e paar fruitbuimkes.*
Vb. b. *He geit zeenderougen achterówt.*
2. beti-jds, bw. = tijdig
Vb. *Maak des te beti-jds op bès mörgevreug!*
3. derf, zn. m. (geen mv. geen dim.) = op het (bad)water drijvend vuil.
4. derm, zn. m. (dér, -ke) =
a. darm
Vb. *He haw 'ne wrónk in den derm.*
b. slappe slang van rubber of kunststof.
Vb. *Den derm is gesprónge van den drök.*
5. doeërsjete, st. ww. (sjoot doeër, doeërgesjoeëte) =
a. alle betekenissen als in AN
b. het doorwassen of het uitlopen van aardappelen.
6. gewikst, bn., bw. = sluw
Vb. *Pas op vuur dae, want det is eine gewiksde!*
7. graaf, zn.a. onzijdig (graver, graefke) = graf
b. mannelijk (graver, graefke) = stadsgracht, waterloop, droge greppel.
c. mannelijk (grave, graefke) = graaf, adellijke titel
Vb. b. *De graaf van Mezeik ligk hieëlemaol in buize.*
Vgl. b. Ned. loopgraaf.
ss. stadsgraaf.
8. inti-j, bw. = op tijd
Vb. *He waas inti-j dao, de bös ging zjus vertrèkke.*
9. koeëk, zn. vr. (-e, geen dim.) = een vrouw die vroeger op familiefeesten kookte en voor het feestelijk eten zorgde.
Vb. *Op mi-j kemmujniefieës kwaam bi-j ós de koeëk van Awweneik.*
10. land, zn. o. (lenj of lenjer, londsje) =
a. land of staat (dan gebruikt men mv.: 'lenj')
b. landerij, perceel grond (dan mv.: 'lenjer')
Vb. *De wèndsj wejde uver de lenjer.*
11. lang, bn, bw = lang (alleen in verband met tijd!)
Vb. *Mótte wieë nog lang wachte?*
12. lank, bn. bw. = lang (alleen in verband met afstand of lengte)
Vb. *Det kleid is vööl te lank.*
13. maai, zn. vr. (-e, -ke) = made, pootloze insectenlarve.
Zegsw. *iech veul miech zoe meug es 'n maai.*
14. mem, zn. vr. (-me, -meke) = vrouwenborst, ook: borsttepel.
Zegsw. Aan de echterste mem hange (= het laatst aan de beurt komen, niets in te brengen hebben).
15. memmespek, zn. o. (-ke, -ske) = buikriem van het varken.
16. memmesti-jper(t), zn. m. (-s, -ke) = bustehouder, corselet, beha
17. nistel, zn. m. (-s, -ke) =
a. veter
b. zwart snoepgoed in de vorm van een brede geribde veter.
Zegsw. a. *Zi-jne nistel aafdrèjje (= zeer hard werken)*

18. ómstenj, zn. m. mv. (geen dim) = onnodige drukte, omslag, omhaal. Vgl. Du. Umstände
Vb. *Maak gein ómstenj, wieë zeen al weg!*
19. palto, zn. m. (-s, -ke) = overjas (meer gebruikt is 'pardesuj')
Vgl. Fr. paletot
Zegsw. *He haet zi-nen houtere palto aan (= hij is dood en ligt in de kist)*
20. pardesuj, zn. m. (-s, -ke) = overjas
Vgl. Fr. pardessus
21. pètik, zn. m. (-ke, -ske) = rommelig winkeltje, rommel, rotzooi.
Vgl. Fr. boutique
Vb. *Diech höbs toch ouch niks in di-jne pètik! Det is dao 'ne vi-jze pètik.*
ss. santepètik (Vb. lech verkoup den hieële santepètik), sjelmepètik (= boevenhol).
Synoniem: kraom.
22. pratsj, zn. m. (geen mv. geen dim.) = modder, prut, brij
Vb. *Het doeëjt en de snieë is nów eine pratsj.*
23. pratsje, zw. ww. = modderen, knoeien.
24. pratsjerich, bn. = modderig
25. pratsjnaat, bn. = druipnat
26. Prujs, zn. m. (-e, -ke) = Pruis, hier algemeen 'Duitsers'.
Vb. *De bèsste Prujs haet e paerd gestoeële en den Ollenjer 't getujg terbi-j.* (een bewijs dat men vroeger in onze streken van beiden geen hoge dunk had)
27. puine (of ook: puime) zn. vr. mv. (geen dim.) = kweekgras, lastig onkruid dat veel wortelstokken vormt, Agropyrum.
ss. puineboor (boer die zijn grond verwaarloost), puinereek, puinezeiker (scheldwoord), puinehak.
28. punjer, zn. m. (-s, -ke) = unster, Romeinse balans, weegtoestel of balans met ongelijke armen: aan de korte arm hangt de last, terwijl aan de lange een gewicht verschoven wordt. Unsters bestaan ook in zakformaatuitvoering (spanveer met haak en oog) en was veel in gebruik bij voddenkooplui
Zegsw.: *Dao hink de punjer achter de duur* (wordt gezegd tegen een jonge man als hij ergens wil gaan vrijen, waar gewikt en gewogen wordt of de vrijer voldoet aan de eisen van de ouders van de geliefde m.b.t. afkomst, vermogen, enz.)
29. punjere, zw. ww. = op de hand het gewicht schatten.
Vb. *De wi-jsvrouw haet het kiensje gepunjerd en het is zwaor genóg.*
30. reup, zn. vr. (reube, reupke) = raap, stoppelknol.
31. ri-jf, bn. = overdreven vrijgevig, verkwistend (pejoratief)
Vb. *Dae man is 'nen erme sukkelaer, zi-jn vrouw is al te ri-jf.*
32. sjalevaeger, zn. m. (-s, -ke) = nietnut, wordt echter ook lachend gezegd,
Vb. *De bès miech toch eine sjalevaeger!*
33. sjókgel, zn. vr. (-s, -ke) = schommel ss. ri-sjókgel.
34. sjraom, zn. vr; (sjräöm, sjräömke) = a. streep, lijn, schram
b. geld
c. slaag, rammel
Vb. *a. Hae haw sjräöm op de rögk van de smik. Es-te bi-j het tóppe zès sjräöm höbs, höbs-te ermooj!*
b. Det kos tiech sjräöm!
c. Sjräöm kri-jge
35. sti-jp, zn. m. (-e, -ke) = stut, steun
36. sti-jpe, zw. ww. = stutten.
ss. tettesti-jper, memmesti-jper (volkse benamingen voor BH.)
37. tówt, zn. vr. (-e, tujsje) = papieren of plastic zakje, vroeger alleen een papieren puntig zakje.
Vgl. Du. Tüte
Vb. *Ein tówt frit mèt majjenaes.*
Zegsw. *He luuët zich neet in zi-jn tówt zitte.*
38. traene, zw. ww. = oefenen, (zich) voorbereiden op een sport.
Vgl. Eng. to train
39. traener, zn.m. (-s, -ke) =

- oefenmeester
Vgl. Eng. trainer
40. trèk, zn. m. (geen mv., geen dim.) = a. trek, als in AN
b. inkomen, pensioen.
Vb. *b. Hae kan zich nen nówwen ottoo permeteere, want hae haet 'ne goojen trèk.*
41. tummere; zw. ww. = a. timmeren, als in AN
b. bouwen, verbouwen
Vb. *b. He is zich ein nów hóws aan 't tummere.*
42. vlegeraam, zn. m. (-rame, raemke) = hor, in een raam gevat
vlechtwerk van fijne metaaldraad, dat voor een venster wordt gezet om het binnenvliegen van insecten te beletten.

43. wi-j =
a. hoe (vragend vnv)
b. zoals (voegwoord)
c. als (bij vergelijkingen)
Vb.
a. Wi-j geit det?
b. Wi-j iech det zoeëg
c. Zoe bleik wi-j de doeëd.
43. woeërspele, zn. vr. (-le, geen dim) = hoornaar, hoorntje, Vespa crabo, grootste soort van wespen of horzels, kan tot 33 mm lang worden.
44. zungelknuukske, zn. m. dim. (-knuukskes) = weduwnaarsbotje, elleboogknobbeltje, (wanneer men er onverwacht op duwt voelt men als het ware een elektriciteitsstroom door de arm gaan, nl. de zgn. weduwnaarspijn).

WERKGROEP DOCUMENTATIE

Marcel Cuyx

Aan het opruimen? Grote schoonmaak of verhuis? Misschien vindt u ergens in een doos of in een la documenten die betrekking hebben op Maaseik. Misschien wil u ze weggooien. Doe dit niet, maar bezorg ze ons. doodsbrieven, doodsbeldjes, foto's, prentbriefkaarten, affiches, uitnodigingen, documentatie over een Maaseikse vereniging, krantenknipsels, notarisakten...
Als u wil, maken we een kopie en krijgt u het origineel terug.

U kan uw vondsten bezorgen in ons lokaal, Eikerstraat 3, eerste verdieping, elke maandag en donderdag van 10u tot 12u.

U kan ook een afspraak maken; tel. nr. 089/564408 (l. Kraewinkels)

OPROEP

De redactie ontving onderstaande oproep:

Ik ben een tijdje bezig met een opstel over de mentaliteitsgeschiedenis van Maaseik. Een van de iconen van de Maaseiker mentaliteit zijn de "vier (on)deugden lui, lekker, kaal en hooveerdig", of is het andersom? Zijn er lezers die weet hebben van versjes, liedjes, tekeningen, schilderwerken, cartoons of enige andere expressie? Zij kunnen mij dan een seintje geven.
(N.B. Bekende voorbeelden zijn natuurlijk het prachtige beeld in de Bosstraat, de glasramen in De Beurs, de carnavalswagens rond dit thema).
Ik ben vooral op zoek naar de oudste vermeldingen.

Hartelijk dank bij voorbaat.

José Raets
Zonnelaan 1
3680 Maaseik

Genealogie

Maaseikenaren poorters van Brussel

204 Tony Van Wijck

In het boek "Poorters van Brussel 1350 - 1795, deel III 1695 - 1795" door Jan Caluwaerts & Hugo Simonart (uitgave 2000) figureren zeven personen afkomstig van MAASEIK.

pag. 27 BENTEN, Petrus Joannes, °Maaseik, fs Arnoldus & Agnes Janssen. E: Maria Catharina Minnaert, fa - p. {PB.3037, 38, 10-04-1795}

pag. 105: CRIJN, Reynerius, °Maaseik, fs Antonius Josephus & Maria Helena LIJNAES {PB.3035, 99v; GSB. 1387, 27-04-1787}

pag. 166 GELISSEN, Joannes Wilhelmus, °Maaseik 12-01-1756, menuisier, fs Joannes Lambertus & Amelia COULEN. E: Catharina de Haen, fa - p {PB. 3035, 88v; GSB. 1586; GSB. 8790, 24-25 (* Domstraet, bij Ste-Gueriese); 14-06-1785}

pag. 267 LOEYENS, Lambertus, °Maaseik, fs Nicolaus & Petronella BERBEN. E: Anna Michel, fa - p {PB.3035, 38; GSB. 1374, 18-01-1774}

pag. 336 PELDT (van), Petrus, °Maaseik,

fs Theodorus & Maria Helena SWILLENS/SEBILLENS {PB 3034, 71v, GSB.1466; GSB. 8796, 5v; 12-08-1758}

pag. 362 REYNDERS, Mathias, °OPOETEREN, fs Christanus & Helena HOOVEN. K: Christophe 16 m {REQ.394; 23 floréal an III; PB. 3037, 51, 16-05-1795}

pag. 433 WEYERE (vande), Hendrick, °MAASEIK Landt van Luyck", fs Guilielmus & Maia HAVES. E: Maria van Bourgogne, fa Comil, p & doyen du métier des charons. Il est "issu de braves honnetes parens sans reproches cant a leurs comportement", + verklaring van de schepenen van "Baseen, onder het Lant van Thorn" {REQ. 392; COP. 988, 43v-45; PB. 3034, 60; GSB. 1557, 25-10-1755}

Afkortingen:

p	poorter
fs	zoon van (filius)
fa	dochter van (filia)
fa-p	poortersdochter
E:	echtgeno(o)t(e)
PB	poortersrechten
GSB	Schepengriffier van het Arrondissement Brussel
	* wonende
K:	kinderen
REQ	Rekwester
COP	"copeyeboecken"

Met hartelijke dank aan dr. Hubert Bovens van Zutendaal, die me deze gegevens bezorgde.

Jan en Hubert van Eyck op het internet

Tony Van Wijck

**De
ontknoping
nadert !**

Ik was niet alleen ... de
omstandigheden, mijn entourage
en uiteindelijk de bergplaats van de
Rechtvaardige Rechters zullen hier
uit de doeken worden gedaan.

D. U. A.
arsene@goodertier.inbox.as

Over onze beroemde Maaseiker schilders is de laatste tijd heel wat te vinden op het Internet. Vooral wordt de laatste tijd veel aandacht besteed aan de fameuze kunstdiefstal van het paneel 'De Rechtvaardige Rechters' uit 'Het Lam Gods'. Op het internet is een man opgedoken onder het pseudoniem Arsène G., die beweert te weten waar het gestolen paneel zich thans bevindt. Op zich niets bijzonders natuurlijk, ware het niet dat hij een aantal documenten toont die totnogtoe onbekend waren of op zijn minst niet publiekelijk bekend waren. Verder beschikt hij over duidelijk betere kopieën van de afpersingsbrieven dan bijvoorbeeld Karel Mortier in zijn

standaardwerk 'Dossier Lam Gods'. Het URL op het internet is te vinden onder <http://dua.host4all.be> Hierin schrijft hij o.a.

"Door middel van de nieuwste technieken en een doorgedreven analyse van de feiten, de persoon, z'n entourage en de omstandigheden ten tijde van de diefstal zijn wij erin geslaagd de bergplaats van de Rechtvaardige Rechters te lokaliseren. Op deze website zullen wij u op onregelmatige tijdstippen kennis laten nemen van cruciale elementen in het onderzoek. Elementen die eenieder onderzoeker tot nu toe over het hoofd heeft gezien, de onjuiste informatie die steeds weer opduikt, de aanwijzingen in de brieven die de ingewijden toentertijd niet zagen (of niet wilden zien), het motief voor deze diefstal, de werkelijke dader(s)... dit alles zal worden onderbouwd aan de hand van onuitwisbare bewijzen."

Een ander interessant URL is: <http://odur.let.rug.nl/~martens/jvehc6.htm>

Deze site geeft een algemeen overzicht over wat het schilderij "Het Lam Gods" in de 570 jaar is overkomen. Stichting van altaarstuk en dagelijkse mis De Toog van 1458 Voor de Beeldenstormen Beeldenstormen Restauraties Franse Revolutie - Napoleontische Tijd Verkoop in 1816: zijpanelen in Berlijn Wereldoorlog I Diefstal Wereldoorlog II Restauratie en beveiliging Verder vonden wij in het kader van de zaak "Dossier Lam Gods" de Engelstalige site <http://www.bbc.co.uk/works/s2/walters/> waarin de auteur Minette Walters als een echte detective de hele zaak van de diefstal van de "Rechtvaardige Rechters" bekijkt. Ook de moeite waard is de site <http://sunsite.org.uk/cgfa/eyck/ghent/> Veel kijk- en leesgenot!

Wie was de adellijke weldoener van de nieuwe Sint-Jacobskerk in 1767?

206 Thérèse Hendrickx-Godelaine

De huidige Sint-Jacobskerk in de Bosstraat te Maaseik werd gebouwd in 1767 zoals we kunnen afleiden uit het chronogram. In CrUCe MUUnDI saLUo op

de sluitsteen boven de toegangspoort. Ze verving de laatgotische kapel door de Kruisbroeders in 1476 in gebruik genomen na hun vestiging in Maaseik.

(1)

Na het Prinsenhof, in 1753 gebouwd door de Akense architect Jan Joseph Couven, zou de nieuwe kerk het tweede fraaie voorbeeld worden van de Lodewijk XV - of rococostijl, waarin vader en zoon Couven zo zouden uitblinken.

Van het eerste kunstwerk is jammer genoeg haast niets bewaard gebleven. De Kruisherkerk echter schittert nog steeds door het fraaie stucwerk van haar interieur.

Dit interieur werd herhaaldelijk beschreven o.a. door M. Hendrickx+ (2), J. Steinmetz + o.s.c. en R.Janssen o.s.c. (3).

Telkens wordt het kunstzinnige rococo-stucwerk besproken evenals de betekenis ervan op de gewelven tussen de gordelbogen. Slechts één gewelf lijkt nog vraagtekens op te roepen. Waar het

koor nl.enigszins verbreedt in zijn overgang naar het schip is de gewelfkap smaller dan de overige zes.

Hierover schrijft R.Janssen:

"Tussen de bogen van het priesterkoor en het schip staat een wapenschild dat toegeschreven wordt aan baron de Stockhem, groot-vicaris van Luik. Op het wapenschild bemerkt men een roos, geënt op een boomstam. Het ronde wapenschild wordt afgedekt door een negenparelige gravenkroon, als herinnering aan de adellijke weldoener van de nieuwe Sint-Jacobskerk."

Op het eerste gezicht is er geen duidelijke schildvorm te herkennen omdat de twee uitgerekte schelpmotieven die het begrenzen er een asymmetrische vorm aan verlenen en de negenparelige kroon ook niet precies centraal staat. Maar, wat weten we meer over deze "adellijke weldoener"?

Destijds noteerde + Marcel Hendrickx dat in "De Maasgouw" (Jg. 1914 blz. 31) een artikel stond met als titel:

Huldiging van graaf d'Oultremont als prins-bisschop van Luik door eene deputatie uit den magistraat van Maastricht, den 25 juni 1764.

Uit dit artikel vernemen we heel wat bijzonderheden over François Lambert baron de Stockhem, de vermoedelijke weldoener van de kerk:

Hij werd geboren te Luik in 1714 als zoon van Leonard, heer van Vieux Waleffe en van Anna Marguerite de Foulon.

Hij werd "tréfoncier" in 1744. Deze aanduiding houdt in dat baron de Stockhem niet alleen bij het kathedraal kapittel van Sint-Lambertus te Luik hoorde, maar dat hij ook grootgrondbezitter was en dit o.a. in Maaseik. Zo wordt hij reeds in 1748 als eigenaar van Nuchelenhof te Heppeneert vermeld. Ten andere, de adellijke Luikse burgemeestersfamilie was gedurende het grootste gedeelte van de 18de eeuw en

tot in 1844 in het bezit van Nuchelen. (4)

In 1762 vinden we van Stockhem niet alleen terug als groot cantor van St.-Lambertus maar ook als proost van het kapittel van Maaseik en Hilvarenbeek. Dit is erg belangrijk want vijf jaar later was de nieuwe kruisherkerk gebouwd. Dat Kanunnik de Stockhem in het Luikse kapittel ook op prijs werd gesteld bewijst het feit dat hij in 1763 naar Rome werd gezonden om de verkiezing van Charles d'Oultremont te bewerkstelligen tegen de pogingen van Prins Clemens van Saksen.

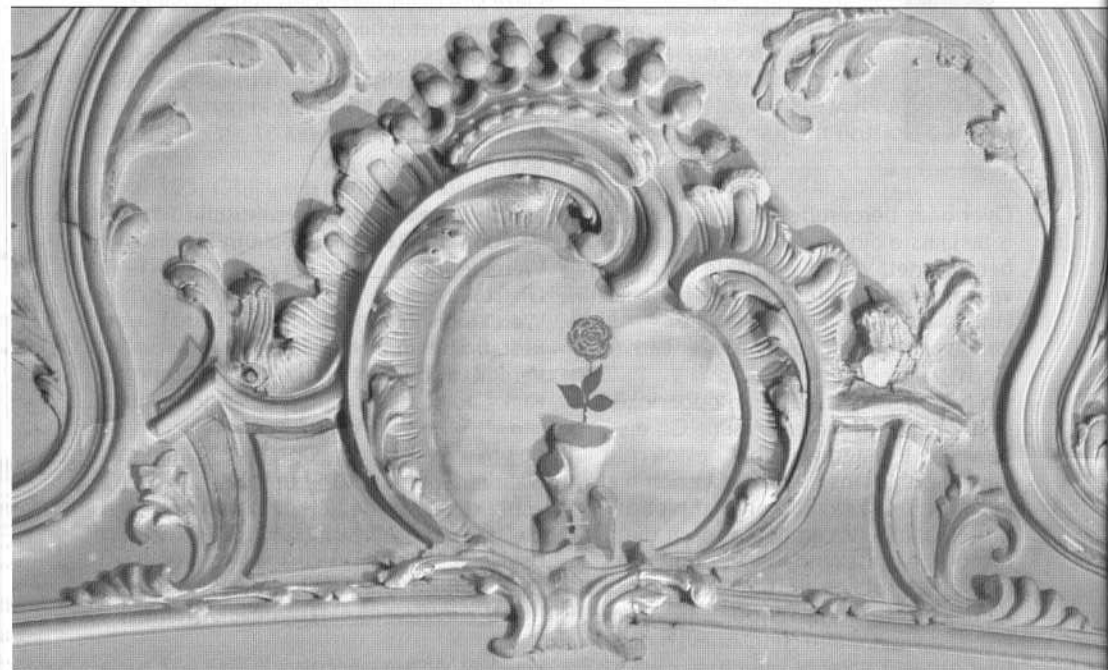
In zijn werk: De Kasteelen van den Maaskant (Belgisch Limburg) Maaseik 1947, vertelt Kanunnik J. Coenen het volgende over dit feit en wel i.v.m. het Prinsenhof van Maaseik:

Zijne Doorluchtige Eminentie Jan Theodoor van Beieren, Prins-bisschop van Luik was een verwoed jager die gedurende de zomer in Spa verbleef maar het jachtseizoen te Maaseik doorbracht.

Om dat verblijf aangenamer te maken en niet in een van de Maaseiker kloosters te moeten logeren liet hij een prachtig jachtslot bouwen op de plaats waar nu enkel de naam "Prinsenhoflaan" aan dit schitterend bouwwerk herinnert. Terwijl de prins-bisschop in augustus 1761 in Spa verbleef vernam hij de komst van prins Clemens van Saksen, zoon van de koning van Polen. Jan Theodoor van Beieren wist dat de prins hem kwam polsen i.v.m. een eventuele aanstelling als Luikse bisschop. Maar, zo schrijft Coenen: "Jan Theodoor had te veel karakter en te veel eerbied voor de vrije keus van zijn kapittel om 't eerzuchtig verlangen van dien vorst in te willigen. Nauwelijks had hij vernomen dat deze in aantocht was of hij rolde zijne matten op en trok rechtstreeks naar Maaseik, zoodat de koninklijke plaatsenjager te Spa gansch alleen kon ... de baden gebruiken."

En inderdaad, de pogingen van Clemens van Saksen mislukten en Karel

207

d'Outremont werd de nieuwe prins-bisschop.

Uit erkentelijkheid voor de bewezen diensten benoemde deze François Lambert de Stockhem tot zijn vicaris-generaal. In 1765 werd hij ook nog aartsdiaken van Condroz.

Terug nu naar de Kruisheren (5) en de bouw van hun nieuwe kerk.

We weten dat de Kruisbroeders het financieel heel moeilijk hadden vanaf het begin van hun komst naar Maaseik in de 15de eeuw. Pas op het einde van de 17de eeuw leek het tij te keren. De grote ontberingen ten gevolge van allerhande noodtoestanden zoals invallen van vreemde legers, massale overlijdens, besmettelijke ziektes enz. kwamen ze enkel te boven door een goed bestuur maar vooral door de steun van andere kloosters en schenkingen van gegoede godvruchtige families.

Aan de bouw van een nieuwe kerk hadden de Kruisheren vast ook niet kunnen denken zonder hulp van buitenaf.

Blijkbaar was de verwachte weldoener dichtbij: te Maaseik als proost van het kapittel en in Heppeneert als grootgrondbezitter: François Lambert baron de Stockhem.

Hij stierf in 1789.

Noten

- (1) L. Heere o.s.c., Het Kruisherenklooster te Maaseik vóór de Franse Revolutie, blz. 11-77, in: De Kruisheren te Maaseik, Diest, 1955
- (2) M. Hendrickx, De Sint-Jacobskerk te Maaseik, blz. 135-139, in: De Kruisheren te Maaseik, Diest, 1955
- (3) J. Steinmetz o.s.c., Bezoek aan de Kruisherenkerk te Maaseik, in: Kruidmels langs de Maas, nr. 6, 1980 + J. Steinmetz en R. Janssen o.s.c., Rondwandeling in de Kruisherenkerk van Maaseik, Maaseik, 1987
- (4) R. Driessen, 1: Over Nuchelen en de familie Stockhem de Vieux Waleffe,

De Maaseikenaar, 1994, nr. 3, blz. 129

2: Heppeneert in de tweede helft van de 18de eeuw, De

Maaseikenaar, 2002, nr. 4,

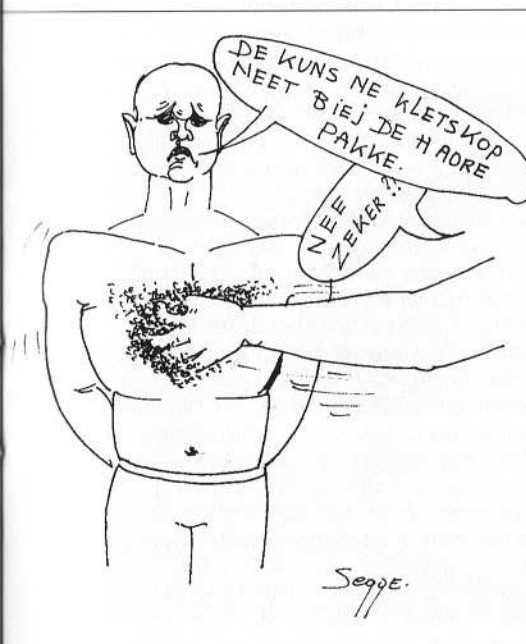
3: Dr. J. Belonje, Het hof van Nuchelen te Heppeneert, Limburg, 1954, nr. 3, blz. 45-4

- (5) Vanaf de eerste helft van de 18de eeuw werd de naam Kruisbroeders vervangen door Kruisheren.

Maaseiker spreekwoorden, zegswijzen en gezegden

Tony Van Wijck

*Uit gouden korenaren
schiep God de Maaseikenaren,
uit het restant
alle anderen van het land
(Pater Sangers)*

1. De mós e vèt verke z'n vot neet smieëre. (= rijke mensen moet men niet speciaal bevoordelen)
2. Dao zeen nog alti-jd mieër hówzer es kirke. (= er meer dan genoeg)
3. De hoofs tiech neet te jage. (= je hebt nog tijd genoeg!)
4. Hae haet zich in z'nne vinger gesnieëje (= 1. hij heeft zich in de penarie gebracht; 2. hij heeft er eentje laten vliegen)
5. Eier en maesjes mótt men neet uver ti-jd beware (= niet te lang wachten met trouwen)
6. Waat iech zègken wil en legen neet is ... (= wat ik je wil zeggen zonder liegen is dit ...)
7. Get zoe meug zeen es kaw pap (= het beu zijn)
8. Gevräör in september, zaoch in december! (= als het vriest in september wordt december zacht)
9. "Det wènt waal", zag de bekker en hae vaegde mèt de kat den heiten oeëven ówt (zeispreuk)
10. Es de boor wi-jn drunk en de pestoeër boeëtermèlk, den zujt het neet good ówt. (= blijf bij het normale)
11. Dae, det is 'nen dikke nemes (= dat is een waardeloze vent)
12. Emes de naas ówtsnówve (= iemand flink de waarheid zeggen)
13. De naas uveral tösse stieëke (= zich overal mee bemoeien)
14. Iech mótt effekes .. (= ik moet naar de W.C.)
15. Het waas bi-j häör van mótttes, det trouwe (= zij was al in verwachting toen ze trouwde)
16. Alles mèt maote, zag de zówplap, en hae drónk de zjenever mèt de li-jter (zeispreuk)
17. Es mèt Kieërsmes de mögke zwerme, kèns-te in mieërt de oeëre werme (= zachte Kerts mis, koude maand maart)
18. Es-te nuut wils ieëte, mós-te 't krake neet vergieëte (= als je iets wil bereiken, moet je er wel moeite voor doen)

19. Ein krèngde kump te paerd en geit te voet (= men is gauw ziek, maar de genezing duurt soms lang)
20. Hae is bang det er zich de tóng verstujk (= hij druft niet spreken)
21. Ein vrouw kan mieër van de zolder aafdrage es zieëve mansluj d'rop (= sommige vrouwen zijn grote verkwisters)
22. Dae haet zich dao werm ingedrèjd (= die is met een meisje getrouwd uit een zeer welstellend gezin)
23. "Väöl gesjrieëf en weinig wol", zag den duivel en hae sjoor het verke (zeispreuk)
24. Onrechvaerdig verkrieëge good kump noeëts in 't dörde blood (= onrechtvaardig verkregen goed komt nooit tot in de derde generatie)
25. Aan e paerd det loupe geit en e maesje det trouwe wilt, is gein hawten aan (= uitleg overbodig)

Maaseikenaren publiceren.....

Jaak Bergers

Onze stadsgenote An Beenders behaalde onlangs met onderscheiding aan de K.U. te Leuven het diploma van licentiaat in de Sinologie (Chinese cultuur, taal, geschiedenis). Haar proefschrift, waarvan zij een exemplaar ter beschikking stelde van de stedelijke bibliotheek, behandelt een erg boeiend en actueel onderwerp «Sport: de modernisering van China?».

Het werk geeft ons een oriënterend beeld van het veelzijdige sportgebeuren in de Volksrepubliek China. Culturen van (verre!) burennen kunnen onze visie(s) verruimen en verrijken. Eerst wordt nagegaan wat men in de Chinese cultuur onder sport verstaat en in hoeverre hun conceptie overeenkomt met of verschilt van wat wij in het Westen ervan denken. Vervolgens wordt een historisch overzicht geschetst van het sportgebeuren aldaar. Een volgend hoofdstuk analyseert de evolutie van communisme naar consumisme en hoe op die manier een hele sportindustrie is ontstaan. Ten slotte ontleedt An Beenders de betekenis en de mogelijke impact die de Olympische Spelen in Peking van 2008 zouden kunnen hebben voor en op China. De mundialisering wordt hoe langer hoe meer een kenmerk van onze moderne tijd, zelfs het lang afgesloten China stelt zich ontvakelijker op dan ooit. Aanbevolen lektuur voor mensen die breed en modern willen denken. Loop gewoon eens langs in de bieb. Hopelijk is het werk dan net niet uitgeleend.

vervaardigd door de heer Gerard Segers, die hiermee niet aan zijn proefstuk is.

Voor liefhebbers van de mediterrane keuken is rozemarijn zeker geen onbekende. Deze geurige plant uit het Middellandse zeegebied vond al in de middeleeuwen haar weg naar onze contreien, waar ze niet alleen als smaakmaker, maar ook om haar genezende kracht hoog gewaardeerd werd. Zo lazen wij in een oud kruidenboek dat een aftreksel van lavendel en rozemarijn op alcohol beschouwd werd als een probate verjongingsdrank en als een middel tegen neerslachtigheid, impotentie en vele andere ongemakken. Verteld wordt dat Isabella, de 70-jarige koningin van Hongarije door een kuur met rozemarijn haar jeugdige gezondheid en haar vitaliteit terugwon. Het is dus niet zo verwonderlijk dat er lieden waren, die hun woning naar deze helende plant noemden.

In Maaseik treffen we rozemarijn reeds midden 17de eeuw aan. In 1669 werd door een burger bij de stadsmagistraat klacht neergelegd tegen jongelui die in

Het huis Den Rosenmarijn

Maaseik weer gevelsteen rijker

Martin Boonen

Maaseik is weer een klein monumentje rijker.

In de gevel van het pand aan de Boomgaardstraat nr 5 prijkt sinds kort een gevelsteen waarop de oude huisnaam **Den Rosenmarijn**. Het kunstwerkje werd in opdracht van de eigenaar, de heer P. Van Haelst,

Gevelsteen 'Den Rosenmarijn' (foto: Rik Nulens)

zijn groentetuin buiten de wallen rozemarijnplanten gestolen hadden. Wellicht waren zij op zoek naar deze voorloper van de viagra-pil. (Gedingenregister 2.5.1669)

Over het huis *De Rozemarijn* en zijn bewoners weten de archieven niet bijster veel te vertellen. Voor 1650 informeert een gichtregister ons over de juiste ligging van het pand: "ter eenre en van achteren grensende den moeshoof van president-schepen de Pergens, ter andere diens opvaart". De woning van de Pergens was het latere huis Vlecken aan de markt, thans eigendom van de Kredietbank

212

In 1759 was het huis bewoond door Gerardus Van Wijck, een verre voorvader van onze reactiesecretaris. Eigenaar was toen Helmus Peeters. Doch kort daarop wordt het van de erfgenamen van burgemeester Adams verworven door het Maaseiker Oude Mannenhuis. In 1769 verhuurde deze instelling het voor een jaarlijks bedrag van 5 patakons aan de stad "om te dienen voor de schoole der studenten." (Prinssen, f 453, nr 224) Bedoeld is hier de zogenaamde Latijnse School, in de plaatselijke documenten steeds de *studentenschoole* genoemd, waarover hier iets meer uitleg nodig is.

Reeds in 1621 kregen de kruisheren te Maaseik van de stad de toelating om een school te openen, doch eerst vanaf 1644 is er sprake van een *Latijnsche schoole*. Hier konden de jongens van de stad en de omgeving zich bekwamen in de *zeven vrije kunsten: rekenkunde, meetkunde, sterrenkunde, muziek, rethorica, spraakkunst en redeneerkunst*. De school bestond uit vijf klassen en alle leerlingen werden verplicht er steeds Latijn te spreken, zowel gedurende de lessen als op de speelplaats. Voor het geven van deze lessen ontvingen de kruisheren een jaarlijkse subsidie van 500 gulden van de stad. Het waren echter woelige tijden en door de voortdurende oorlogsomstandigheden met

bezettingen, inkwartierungen en opeisingen en het studentenaantal bleef daarom eerder gering. In 1657 waren er bij gebrek aan studenten nog slechts 3 klassen, voor poësis en rethorica waren er geen kandidaten meer. Het stadsbestuur besloot dan ook de subsidie aan de school drastisch te verminderen tot 300 gulden. Toch bleef de school nog meer dan een eeuw bestaan, doch in 1769 besloot de generaal-overste van de orde ze definitief te sluiten, gezien de stad haar geldelijke verplichtingen nauwelijks nakwam. De stad begon kort daarop onderhandelingen met de paters minderbroeders en datzelfde jaar nog namen de Minderbroeders de onderwijstaak op zich. De school werd gehuisvest in *De Rosemarijn* en meer dan 22 jaar zouden daar aan de Boomgaardstraat de Latijnse vervoegingen, verbuigingen en hoofdtijden weerklinken. In 1791 verhuisde de *Studentenschoole* en vond onderdak in enkele vertrekken van het verkommerde Prinsenhof. (W. Sangers, *De Latijnse School te Maaseik*. In: *De Kruisheren te Maaseik*. (Diest 1955, p 81-112) De komst van de Franse republikeinen zou echter het einde van de school betekenen.

Over de dagelijkse gang van zaken in de school zoals lestijden of programma's weten we zo goed als niets. Enige informatie levert ons de overeenkomst tussen stad en minderbroeders die we daarom hieronder laten volgen. Uit deze overeenkomst blijkt dat er 3 leraars waren en dat de klemtoon lag op godsdienstige vorming, goede manieren en Latijn. Dinsdag en donderdag namiddag waren er geen lessen en de vakanties waren iets korter dan tegenwoordig. Het jaarlijkse studiegeld bedroeg 12 gulden en de paters minderbroeders ontvingen van de stad het gebruik over het terrein achter hun klooster, gelegen tussen de wal en de stadsgracht, vanaf de Hepperpoort tot aan het einde van hun klooster. Voor de afscheiding van dit terrein mochten de

paters een muur bouwen met de stenen van de kort voordien ingestorte *Gelderse Toren*. Maar dat is een ander verhaal. En het huis *Den Rozemarijn*? Het staat er nog steeds, gerenoveerd en getooid met een mooie gevelsteen.

Conditien welcke de Achtbaare Heeren van de Magistraat deser stadt Maeseyck ter eenre sijde ende de Paters Minderbroeders Recollecten der selver stadt ter andere sijde g econtracteert hebben te sullen volkomenlijck onderhoud en in het aanveerden en doceren der Latijnsche Schoolen voor de jonckheyt die dese sal willen frequenteren soo inboorlingen als uytlanders.

1. *Sullen de Heeren van de Magistraat besorgen eenne bequame plaatse om dese schoolen in deselve ordentlijck te kunnen houden, ende deselve op stadts kosten altijd schuldigh te sijn in behoerlijcken staat te onderhouden.*
2. *Sullen de Paters Minderbroeders besorgen ende altijd onderhouden drij meesters bequaam om de jonckheyt te onderwijsen soo wel in de christelijke Roomsche Catholijcke Apostolijcke leeringen en goede manieren als in de Latijnsche tale tot den dialectica incluyts.*
3. *Sullen dese schoolen volgens vaste regels aan de studenten voor te schrijven regulierlijck dagelijx gehouden worden voor en naar middag, de welcke voor speeldagen gegeven worden, ende behalven en ordinaire vacantien, de welcke sijn van kersavont tot dags naar nieuwejaar, van Palmen sondag tot Beloeken Paeschen, en van den eerste dag september tot dags naer St.-Franciscus op vijften October; de meesters sullen in het doceren gebruycken de selve boeken om de fundamenten te leeren, de welcke de studenten tot noch toe gebruyckt hebben bij de E.E. Cruysheeren.*
4. *Sal ieder student gehouden sijn aan het clooster jaarlijx te geven een almoes van drie pattacons in twee termijnen, jeder keer ses guldens ofte anderhalven pattacon tot onderhoud der meesters.*

5. *Sullen de Heeren van den Magistraat aan de Paters afstaan ende overleveren met autoriteyt ende consent van Sijne Celsissime Hoogheyt den Heere Prince ende Bisschop van Luyck de grachte en hof, soo ende gelijk dese gelegen is van de Hepperpoorte af tot het eynde van den muur van den hof der voorgeseyde Paters, om door de selve met ap- en dependentiën te kunnen gebruyckt worden, soo lange sij de directie der selve schoole sullen behouden.*
6. *Ende aangesien tot het bevrijden ende limiteeren van voornoemde plaetse eenige muragie sal moeten gemaectt worden, soo ist dat de Paters versoecken dat de Heeren der Magistraat hun hier toe behulpsaam sijn door het toestaan, dat de Paters de steenen gebruycken van den ingevallen Gelderschen Toren. (Ter vergaderinge, 28 september 1769)*

213

DE MAASEIKENAAR

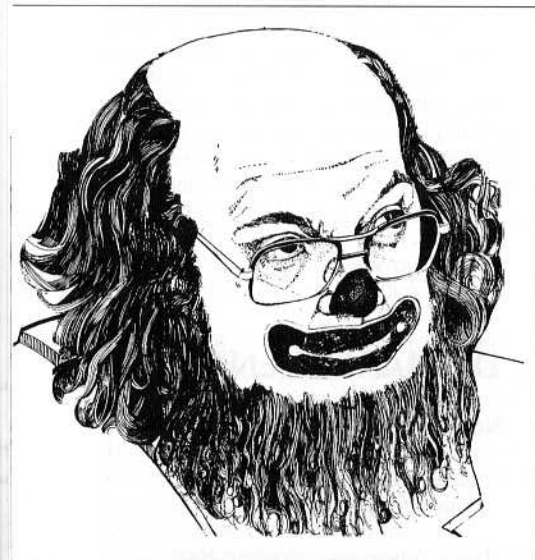
Nog enkele volledige jaargangen 2000, 2001 en 2002 zijn verkrijgbaar tegen de prijs van € 10, - per jaargang.

Losse nummers van vóór 2000 kunnen aangekocht worden tegen € 2, - stuk.

Zich wenden tot
Tony Van Wijck of
Ludo Droushoudt.

Nar in het vorstendom Maaseik

214 Marcel Leduc

In het begin van 1980 publiceerde Jan Peeters een losbladige map van negen gedichten en bijbehorende tekeningen onder de titel "Inventaris tot 17 mei 1979". Na een verbroken liefdesverhouding had hij de behoefte om een tussentijdse balans van zijn leven op te maken. Met de analytische blik van

een boekhouder doorzoekt hij het verleden naar markante ervaringen en emoties die zijn levensgang in de loop van vierendertig jaar hebben beïnvloed. Uit de gedichten en schetsen van deze bundel blijkt dat hij vooral door zijn ouders op een indrukwekkende manier werd gestimuleerd tot creativiteit en persoonlijke ontwikkeling.

Met veel gevoel voor nuance beschrijft en illustreert hij in een eenvoudige taal enkele zalige momenten uit zijn jeugd zoals het zorgeloos spelen in de tuin, de geborgenheid thuis en de onbaatzuchtige moederliefde.

Men kan deze "Inventaris" trouwens lezen als één grote hommage van Jan aan zijn moeder, want in iedere tekst uit de bundel verwijst hij nadrukkelijk naar haar. Twee gedichten evenwel vormen een subtiel eerbetoon aan de vader. Zijn naderende dood en de geestige erfenis die hij nalaat, een koninkrijk van narren, worden door Jan helder en ontroerend beschreven. In het onderstaand gedicht verwoordt hij uit dat legaat kernachtig het thema dat gedurende zijn hele leven in alle creatieve uitingen terugkomt: de clown.

Deze figuur duikt niet alleen geregeld in het literair werk en de grafiek op, maar ook als acteur en zelfs in het gewone leven speelde Jan vaak de hansworst. Door die houding en de balsturigheid die hem eigen was, zal hij het later herhaaldelijk aan de stok krijgen met aanverwanten, vrienden en de overheid. Jan mag dan wel heersen over het rijk van clowns en narren, ook voor de keizer der verbeelding gelden wetten en praktische bezwaren...

*Mijn tuin
waarin ik elke morgen
ontwaakte
tussen telkens nieuwe dingen
waarin ik
het onkruid van mijn klauwen
cultiveerde
mijn kruidje-roer-me-niet
met teveel pretentie om toe te kunnen
geven.*

*Mijn tuin
waar ik mijn zege uit kon kraaien
als mijn verbeelding het gewonnen had
waar Jezus en de meisjes
niet mee wilden lopen
in mijn dromen en
vreemden waren.*

*Het was hier
dat op een dag
vanuit de verre werkvelden
mijn vader binnentrad
geen zonsverduistering die dag
geen stem vanuit de donderwolken
maar in zijn ogen
werd me zijn verbond
geopenbaard.*

*Die dag verhief hij mij tot erfgenaam
van zijn domeinen:
het hertogdom van spotters
het prinsbisdom van komedianten
het koninkrijk van narren en
troubadours
het keizerrijk van clowns
de hemel van verbeelding.*

*Vanuit haar raam
lachte zij ons toe
een beetje angstig om zoveel geluk
en om de tegenzet
die het leven achter de kaarten houdt,*

*Mevrouw Willem Peeters-Claessens,
mijn moeder.*

215

WIST GE

216 Tony Van Wijck

- * dat op 5 juli II. aan de Sportlaan het jeugdservicecentrum FUEGO plechtig geopend werd. Dit jeugdhuis heeft al een eigen website, nl. www.vzw-fuego.be;
- * dat Maaseik en Susteren overleg hebben gepleegd om te onderzoeken hoe men de Pater Sangersbrug veiliger kan maken voor het fietsverkeer;
- * dat door de stad Maaseik het Ursulinenklooster werd aangekocht om er - samen met een Nederlands echtpaar - een museum in te richten met een waardevolle kunst- en poppencollectie.
- * dat "Hartbufkes Preuve" dit jaar méér dan 40.000 mensen mocht verwelkomen?
- * dat het stadsbestuur overweegt om het torentje en het 17de-eeuws torenuurwerk van het stadhuis te restaureren. De Kiwani's zullen deze restauratie financieel ondersteunen met de opbrengst van het "Hartbufkes Preuve";
- * dat onze volleybalploeg zich weer met enkele Europese topspelers heeft versterkt?
- * dat op 30 juli II. de jaarlijkse

keramiekmarkt weer een groot succes kende;

- * dat aan de dijkweg naar Heppeneert grote werken grote werken worden uitgevoerd om dit gehucht te beschermen tegen Maasoverstromingen;
- * dat de restauratiewerken aan de prachtige 17de-eeuwse Capucienkerk op de campus 'Ter Engelen' thans voltooid zijn. De totale restauratie kostte 793.260 Euro;
- * dat op 7 juli II. de herdenking van de 15de verjaardag van het overlijden van Pater Sangers plechtig en 'Sangriaans' herdacht werd in 'zijn' kapel van Siemkensheuvel;
- * dat op 22 juni jl. in Aldeneik de nieuwe watersport-jeugdherberg in gebruik werd genomen, zulks onder grote belangstelling; dat dit prachtige gebouw onder leiding staat van Sporta;
- * dat de Koninklijke Voetbalploeg M.F.C. het fijn zou vinden u te mogen verwelkomen in het voetbalstadion opdat u de nieuwe ploeg eens aan het werk kunt zien?
- * dat de aangekondigde vaste busverbinding Maaseik - Sittard om organisatorische redenen pas zal ingaan op 1 december 2002.

Toponymisch praatje

Het Huis Het Mercktschip

Martin Boonen

De Naam van het huis

Het huis nummer 49 aan de Bleumerstraat droeg in vroeger tijden de merkwaardige naam Het Mercktschip. Vanwaar deze vreemde benaming? Om dit te verklaren moeten we een vierhonderdtal jaren terug gaan in de tijd.

1610 was blijkbaar een goed jaar voor het openbaar vervoer in onze streek, daar er een vaste verbinding per schip tot stand kwam tussen Maaseik en Maastricht voor het vervoer van goederen en personen. De stad ontving toen hiervoor een octrooi van Ernest van Beieren, prins-bisschop van Luik.

Het schip werd "Het Mercktschip" genoemd en de concessie werd jaarlijks toegewezen aan de meestbiedende Maaseiker Maasschipper.

Uit bepaalde publicaties blijkt dat zulk Mercktschip of marktschip reeds in 1553 bestond, doch hierover bestaat er zo goed als geen informatie. Wel weten we dat toen in 1567 een meerderheid van Maaseiker burgers, de plaatselijke overheid inclusief, de Calvinistische hervorming welgezind was en de protestantse predikant Moded, alias Strycker, in het openbaar de nieuwe leer predikte, het Luikse gezag besloot in te grijpen. Gezanten van de prins-bisschop, gestuurd om de opstandige burgers tot gehoorzaamheid aan te manen, vonden de stadspoorten echter gesloten en moesten onverrichter zake naar Luik terugkeren. Even werd er toen door het centrale gezag aan gedacht, om Maaseik door middel van een list militair in te nemen. Enkele Luikse soldaten zouden zich in het Mercktschip verstoppen en op die wijze in de stad geraken, waar ze dan in de nacht de poorten zouden openen om de Luikse troepen binnen te laten. Dit plan ging echter niet door. Het is deze vroege vermelding die verklaart waarom er reeds in 1590 sprake is van een huis *Dat Mercktschippe* te Maaseik.(1)

Huis nr. 49 aan de Bleumerstraat vlak na W.O. I met het uithangbord van W. Segers, hoefsmid.

Het octrooi van 1610 waarvan hierboven sprake, werd in 1623 bevestigd door een publicatie over de *"liberté ou franchise de la barque"*. (2)

Het schip in kwestie werd het Marktschip genoemd, omdat het vooral gebruikt werd door mensen die de door hen geteelde of geproduceerde goederen naar de markt van Maastricht of elders brachten. Daarom ook was het schip aan vaste tijden van vertrek gebonden in verband met het begin van de weekmarkten.

Enkele pachters van dit lijnschip zijn ons bekend. De eerste schipper aan wie het schip in 1610 vergeven werd, was Reyner Brouckal die hiervoor 3 gulden en 5 stuivers betaalde. (3)

218

In 1653 was het Pieter Caris die als marktschipper fungeerde, doch hij moest jaarlijks reeds met 25 gulden over de brug komen, waaruit blijkt dat de onderneming het nodige commerciële succes kende. (4) Na hem in 1668 was het zijn zoon Meuwis Caris die de concessie voor dezelfde prijs kreeg toegewezen. (5)

De vaart zelf was door een reeks ordonnanties volledig gereguleerd en genoot wegens het prinsbisshoppelijk octrooi allerlei voorrechten en vrijheden.

1. Iedere week werd er naar Maastricht gevaren, waar het schip 's vrijdags om 9 uur aanlegde. Op zaterdag vertrok het aldaar om 10 uur, om te Maaseik omstreeks 1 uur te arriveren.
2. Ingeval er een teveel aan lading was, hadden de goederen van Maaseiker burgers steeds voorrang.
3. De schipper aan wie de concessie werd toegewezen moest te Maaseik woonachtig zijn.
4. Het was de schipper verboden onderweg ergens anders aan te leggen, tenzij daar gegronde redenen voor waren. De enige aanlegplaats te Maaseik was *"aen de Blauw Handt aen die vaert by de Bluemerpoorte"*.
5. Alleen een schipper die beschikte over een degelijk roefschip voorzien van twee riemen, twee *"loten"* en drie *"voecken"* (?) kwam voor de concessie in aanmerking.

Het tarief voor de vrachten verschaft ons enig inzicht over de handelsactiviteiten van onze 17de eeuwse voorouders.

- 1 malder graan	voor het opvaren: 3 stuivers voor het afvaren: 2 stuivers
- 10 pond ijzer:	1 stuiver
- 1000 voet planken:	9 stuivers
- 'n kast, kist, zetel of stoel:	5 stuivers
- 100 latten:	1 stuiver
- 1000 ganse leien:	8 stuivers
- 1000 halve leien:	5 stuivers
- een bed:	3 stuivers
- 25 bezems:	1 stuiver
- 100 "cabots hoofden":	8 stuivers
- 100 rijstokken:	3 stuivers
- 100 blokken mergel:	naer advenant. (6)

Naar Maaseik gevoerd werd dus mergel uit de streek rond Maastricht, hout uit de bossen van de Ardennen en lesteen uit de Waalse steengroeven, noodzakelijke producten voor onze huizenbouw, die het uitzicht van de Maaslandse renaissancehuizen bepaald hebben. Ook meubelen werden uit het Luikse aangevoerd, het Luikse meubel was toen reeds befaamd. Vanuit het agrarische Limburg waren het blijkbaar vooral land- en tuinbouwproducten die de hoofdmoot van het transport vormden zoals graan en zelfs *"cabots"*. Elke rechtgeaarde Maaseikenaar kent nog steeds het lokale woord *"kaboetsmoos"*

Een burgemeester op reis

Niet iedereen gebruikte het schip om zich naar Maastricht te begeven. Dit blijkt uit volgende merkwaardige gegevens uit de Maaseiker stadsrekeningen van 1668-1669, gedateerd op 12 maart van datzelfde jaar over de reis van burgemeester Smets. De man moest naar Luik om er deel te nemen aan de Landdag van de Drie Staten. De stadsdienaar Geurt Graaff vergezelde hem

- aan de voerlui Jan Symons en Peter Cawinckel die het tweetal naar Maastricht voerden	4 gulden
- onderweg verteerd	0 gl 6 st
- aan logement in Maastricht	3 gulden
- aan drinkgeld voor de "maeght" aldaar	5 oort
- het mercktschip van Maastricht naar Luik	1 gl 10
- verteerd in de Luikse herberg "Den Beyr"	14 gl
- drinkgeld aldaar	1 gl 10
- de stadstrompetter en de tamboer vereerd	2 gl
- aan port voor brieven naar Maaseik	4 st
- terugreis met het Mercktschip	1 gl
- in Maastricht verteerd	5 st
- drinkgeld aldaar	6 1/2 stuiver

- onderweg verteerd	3 gl
- terugreis Maastricht - Maaseik	7gl 4 st
- vergoeding voor de 12 dagen aan beiden samen	72 gl
- aan Lantsemeng advokaat die in Luik de Maaseiker belangen behartigde	12 gl
- nog voor port van 3 brieven	6 stuivers

Het einde van het Mercktschip

Het einde van het ancien régime omstreeks 1796 betekende ook het einde van het Mercktschip op de Maas. De neergang had trouwens door de concurrerende positie van de postwagen reeds vroeger in de 18de eeuw een aanvang genomen. (7)

In de 19de eeuw zou trouwens een nieuwe en moderner verbinding te water verschijnen met de stoombootverbinding Luik-Maastricht-Maaseik-Venlo. Iedere morgen om 9 uur vertrok te Maaseik een boot voor Maastricht en om 1 uur 30 een andere richting Venlo. Deze dienst werd verzorgd door vijf boten van de onderneming *"Bonhomme-Seydlitz en Orbon"* van Maastricht.

Dat de stoomboot in het Maasland van die jaren een grote populariteit genoot, blijkt wel uit het toenmalige liedje *De Boeët van Leijk*

Het Leedsje van de Boeët van Leijk

*Lès maakde iech ins e reisje
mèt de boeët van Leijk,
en iech trof tón e sjoeën maesje
op te boeët van Leijk:
ze waas neet dik, ze waas neet dun,)2x
mer zjus wi-j ze van miech mós zeen,)2x
op te boeët van Leijk. 3x*

*En iech knibde häör 'n uigske
op te boeët van Leijk,
en ze waas zoe stil es e mujske,
op te boeët van Leijk.
lech ging nieëven häör zitte
hieël sjarmant)2x*

219

en iech drökde häör belaf de hand)2x
op te boeët van Leujk. 3x

En iech kneep häör ins effekes in häöre kni-j
op te boeët van Leujk.

en ze begos zoe te hujle wi-j 'n kwao bi-j,
op te boeët van Leujk.

Ze sjol miech ówt vuur batteraaf:)2x
doe bli-jfs mèt dien poeëte van miech
aaf,)2x

op te boeët van Leujk.

Dón stóng iech dao te ki-jke wi-j eine gek
op te boeët van Leujk,

en iech kreeg eine slaag al in mi-jne nek,
op te boeët van Leujk.

En iech rolde wi-j eine pópperel)2x

en wi-j iech opstóng haw iech e gezwel)2x
op te boeët van Leujk.

220

Zègk, Hieëre, es ge oeit e reisde wilt make
op te boeët van Leujk,

wilt den toch van miech lieëre,

op te boeët van Leujk,

en zeet mer mieë belaf es iech,

want anders kri-jgt ge ouch e dik gezich
op te boeët van Leujk.

Mer Hieëre, iech haw miech lieëlik vergis,
want 't waas 't wi-jf van de machinis

op te boeët van Leujk. 3x

Het huis en zijn bewoners

Omstreeks 1600 - bij gebrek aan vroegere bronnen reikt onze kennis niet verder - was het huis Het Mercktschip eigendom van Jan Nilissen. Er rustte op de woning een cijs aan de Armentafel van twee gulden per jaar. Over deze man ontbreken verdere gegevens. Midden 17de eeuw, in 1640 was *het huys Het Mercktschip aen de Bluemerstraete, achter uytshietende op de Everartstraete* het eigendom van Gielis Bussy, een bekende Maasschipper. (8) Deze Bussy was op 22 december 1634 getrouwd met Anna Bex, dochter van een vooraanstaande Maaseiker familie. In 1690 verhuurde deze dame, ondertussen weduwe geworden, het pand zonder het achterhuis voor 50 gulden Maaseiker cours per jaar aan Herman Dirckx. (9). De

weduwe was namelijk van plan te gaan inwonen bij Joost van der Heyden.

Daarom stipuleerde zij in de verkoopakte dat ze, ingeval ze met van der Heyden niet kon opschieten, ze in het achterhuis van Het Mercktschip kon gaan wonen. (10)

Het is vooral een document van 1727 dat ons over de juiste ligging van het huis alle zekerheid verschaft. In een register over de geldrenten verschuldigd aan de Maaseiker Armentafel staat het pand namelijk als volgt omschreven "*het huys in de Bluemerstraete Het Mertschip, reygende naer de Bluemerpoorte het huys van weduwe Veulens, naer de merckt het huys genaempt den Gapert.*"

Gedurende vele jaren tot midden 18de eeuw bleef het pand in het bezit van dezelfde familie Bussy. Sommige leden hadden het ondertussen op de sociale ladder behoorlijk ver gebracht en blijkbaar zelfs een adellijke tituluur weten te verwerven. Zo was de eigenaar in 1752 de *Edele Heer Bussy de Rabutin* uit Nijmegen. Datzelfde jaar verhuurde zijn plaatselijke rentmeester Joannes Loomans het huis voor 52 gulden per jaar aan Hendrik Sips (Prinssen I, 398, nr 192). Kort nadien, in mei 1753 verkocht Mathijs Bussy de Rabutin *het huys met de opvaart* voor 800 gulden en 10 stuivers Godsgeld. (11) De nieuwe eigenaar werd de familie van den Borne, doch reeds in juli 1754 verkochten de erfgenamen van Petrus van den Borne *het Mercktschip* geleege op de Bleumerstraete reygennooten ter eenre de Gapaert van Mevrouw Fabri, ter andere Daniël Veulmens voor 1100 gulden aan de huurder Hendrik Sips (12).

Nog in 1800 wordt de weduwe van een Henri Sips als eigenares vermeld. Datzelfde jaar rustte er nog steeds een cijs van twee gulden per jaar op aan de Armen van Maaseik. (13) Op 27 juli 1860 verkocht de toenmalige eigenaar Hendrik Dreessen het huis aan Johannes Schoolmeesters, griffier van het

Jacques Haeken met familie en burens voor het huis aan de Eikepoort.

vredegerecht te Maaseik. Deze zou het op 25.9.1878 op zijn beurt verkopen aan Frans Hubert Heyligers.

Heyligers was geboren in Maaseik op 16 oktober 1840 als zoon van Jan Michel, koopman in granen (1801-1869) en van Gertrudis Linssen van Neeritter (1800-1861)

De man had handelswetenschappen gestudeerd in Tienen en hij huwde te Maaseik met Maria Catharina Cordie. Hij overleed er op 15 augustus 1896. Het echtpaar bewoonde het huis Het Mercktschip reeds in 1827, waarschijnlijk als huurders en baatte in het achterhuis (kad C 625) een zoutziederij uit. (14) Van hen zijn 5 kinderen bekend:

1. Frederik Jan Hubert, geboren op 4.12.1874 en overleden op 15.6.1909. Hij was gehuwd met Emilie Henriette Marie Louise Rubens. Het echtpaar had twee kinderen :
 - Frits Heyligers, gehuwd met een dame Huet. Het echtpaar woonde in Rotselaar.

- een dochter huwde met Emilius, ridder van Rappard.

2. Henriette Hubertine, geboren te Maaseik op 19.2.1878 en er overleden op 10. 7.1937. Zij huwde met Jacques Tonnaer van Thorn, stichter van het bedrijf ATM (Ateliers Tonnaer Maaseik).
3. Lucie
4. Marie
5. Gabrielle (15)

Door deling op 27 april 1906 voor notaris Schoolmeesters tussen de weduwe Maria Cordie en haar 5 kinderen werd het huis toegewezen aan mevrouw Rubens, doch drie jaar later verkocht deze laatste, handelend als moeder van Frederik Heyligers en diens zus Marie Henriette de twee huizen (?) met stallingen, schuur en aanhang aan Jeannette Hacken, die zou trouwen met Willem Segers. De vader van deze dame Jacques Hacken was een welgesteld burger. Met zijn gezin woonde hij aan de Eikerpoort vlak

221

bij de wal waar hij een café met beugelbaan, een winkel en een touwslagerij uitbaatte. In de familie gaat nog altijd het verhaal dat hij elke avond in zijn voorschoot de opbrengst van de dag naar boven droeg. De familie Hacken leidde dan ook een Bourgondisch leventje en genoot met volle teugen van de goede gaven dezer aarde.

Bij het overlijden van vader Hacken kreeg elke erfgenaam niet minder dan 100 000 fr., en zelfs de knecht *Helm van het Bruidsje* werd behoorlijk bedacht voor zijn jarenlange trouwe dienst.

Het einde van Jacques Hacken verliep echter, in tegenstelling met zijn *train de vie* eerder in mineur. In het Ziekenhuis van Maaseik, het *Awd Hospitaal*, moest een van zijn benen worden geamputeerd. Het was dokter Nyssens die de operatie uitvoerde. Al zijn kinderen en zijn twee nichtjes Elisabeth en Agnes waren bij de ingreep aanwezig, maar kijken mochten ze niet. Jaren later herinnerden zij zich wel nog het snerpande geluid van de amputatiezaag. Lei, de knecht, maakte een mooi kistje waarin het geamputeerde been op het kerkhof in gewijde grond werd begraven.

Na de operatie moesten al zijn kinderen en kleinkinderen vader een poenmówl geven, waarschijnlijk besefte Hacken de ernst van zijn toestand, want een paar dagen later overleed hij.

Zoals gezegd trouwde Jeannette Hacken met de smid Willem Segers. Het echtpaar vestigde zich in het huis Het Mercktschip en aan de voorgevel werd het uithangbord opgehangen:

W. Segers, gediplomeerd Hoefsmid

Willem Segers was een getalenteerd vakman. In *De Maas- en Kempenbode* van 19 met 1907 verscheen het berichtje: "M. Willem Segers onzer stad heeft te Hasselt zijn diploma in de hoefsmederij met glans behaald. Van de 18

gediplomeerden bekleedde hij de eerste plaats." Van heinde en ver kwamen boeren en andere paardenbezitters bij hem hun rijdieren laten beslaan, maar ook andere, meer kunstzinnige opdrachten durfde hij met succes aan. In een rekeningenboek dat nog steeds door de familie bewaard wordt, lezen we dat hij regelmatig werkzaamheden verrichtte voor de Fraters van Tilburg, zijn overburen. Ook het smeedijzeren hekwerk, dat vroeger het standbeeld van de gebroeders Van Eyck op de Maaseiker markt omringde was van zijn hand. Het hekwerk siert thans de voorkant van het kerkhof in Aldeneik. Andere producten die niet alleen zijn vakmanschap, maar ook zijn kunstzinnigheid bewijzen zijn onder andere het prachtige hekken rond het monument van de gesneuvelden in de Maaseiker parochiekerk en de vroegere communiebank in de kerk van Aldeneik.

Het echtpaar Willem Segers (°12.12.1875, †3.3.1952) en Jeannette Hacken (°12.1.1875, †5.2.1963) werd gezegend met 6 kinderen:

-Elisabeth, ° 16 september 1904. Zij overleed ongehuwd op 7 juni 2002.

-Maria, ° 6.2.1908, +29.1.1989. Ook zij bleef ongehuwd en was jarenlang onderwijzeres in de school van de zusters Ursulinen.

-Paula, ° 20.4.1910, † 6.7.2001, ongehuwd. Zij werkte als bediende op het Maaseiker postkantoor.

-Mathieu, °6 januari 1913, †18 maart 1994. Was onderwijzer, later aannemer van bouwwerken en vele jaren actief in het Maaseiker culturele en politieke leven.

-Dorine, ° 15.12.1915. Zij was regentes bij de Zusters Ursulinen en huwde in 1943 met René Corstjens (° 12.6.1916). Het echtpaar baatte een schoenwinkel uit in de Bosstraat. Beiden overleden in april 1967 na een tragisch ongeval in Leopoldsburg en lieten 4 zonen en één dochter na.

- Agnes, (°23.8.1905, †4.6.1978). Zij studeerde eveneens voor regentes en huwde met advocaat Thieu Croonenberghs (°8.8.1904, †15.5.1976) een bekende figuur in het Maaseiker culturele en politieke leven. Na 1945 vestigde het echtpaar zich met hun 10 kinderen in Ukkel waar Croonenberghs een grote populariteit wist te verwerven als journalist van *De Standaard* en vooral als acteur in de TV-reeks "Beschuldigde, sta op". (16)

Na de dood van het echtpaar Segers-Hacken kwam het huis in het bezit van de 6 kinderen en jarenlang bleef het bewoond door de drie ongehuwde zusters en tot op vandaag bleef het "de zoete inval" voor alle neven en nichten. Op 12 juli 1996 werd het aangekocht door Wim Corstjens, zoon van genoemde Dorine Segers en René Corstjens, en zijn echtgenote Ria Mondelaers die het grondig renoveerden en er hun intrek namen. Zo wordt het pand dat eens de trotse naam droeg Het Mercktschip weer bewoond door nazaten van smid Willem Segers.

Bronnen

1. Gichten V, 9, RAH
2. Daris, Inventaire des archives de Maeseyck
3. Stadsrekeningen Maaseik 1610-1611, SAM
4. Id, 1653-1654, f 5
5. id. 1668-1669, zf
6. Registrum Statutorum, f 59-60, RAH
7. M.Boonen, Geschiedenis van de Maaseiker Post. In: *De Maaseikenaar*, 1980, nr 4, p 5-54.
8. Gichten, XII, 666, RAH
9. Notaris Craens, I, 187, RAH
10. Id. I, 325, RAH
11. Notaris Prinssen, II, 47, RAH
12. Notaris Prinssen, II, 73, RAH
13. Rekeningen Armen 1799-1800, f 9, nr 80, SAM
14. Kadastrale legger I, 229
15. M.Boonen, Het Huis Den Bonten Os. In: *De Maaseikenaar*, 1996, nr 4, p 138-142.
16. W. Corstjens, De familie Corstjens van Maaseik. 1978.

OPROEP

Tony Van Wijck

De Vincentiusafdeling Maaseik heeft dringend nood aan hygiënemateriaal (zeep, tandpasta, enz.), onderhoudsproducten, poetsmateriaal en kinderkleding. Natuurlijk blijven jeans, parka's en niet-bederfbare voeding steeds welkom.

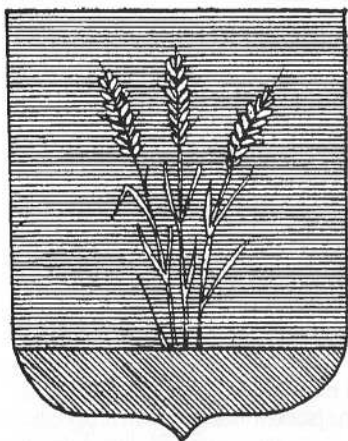
De goederen kunnen iedere donderdag tussen 19 en 20 uur afgeleverd worden op ons adres: Vincentioaans Centrum, Heppersteenweg 40B, Maaseik (buiten de Ringlaan - richting Hepeneert) of zij kunnen ook afgegeven worden bij een van onze leden.

Ook stortingen op onze bankrekening 235-0428416-76 t.n.v. Harlindis- en Relindisconferentie worden in dank aanvaard.

E-mail: sintvincentius.msk@belgacom.net

Twee invloedrijke kruisheren uit de 18de eeuw: de gebroeders Johannes en Hubertus Reijnders uit Maaseik

224 dr. Roger Janssen

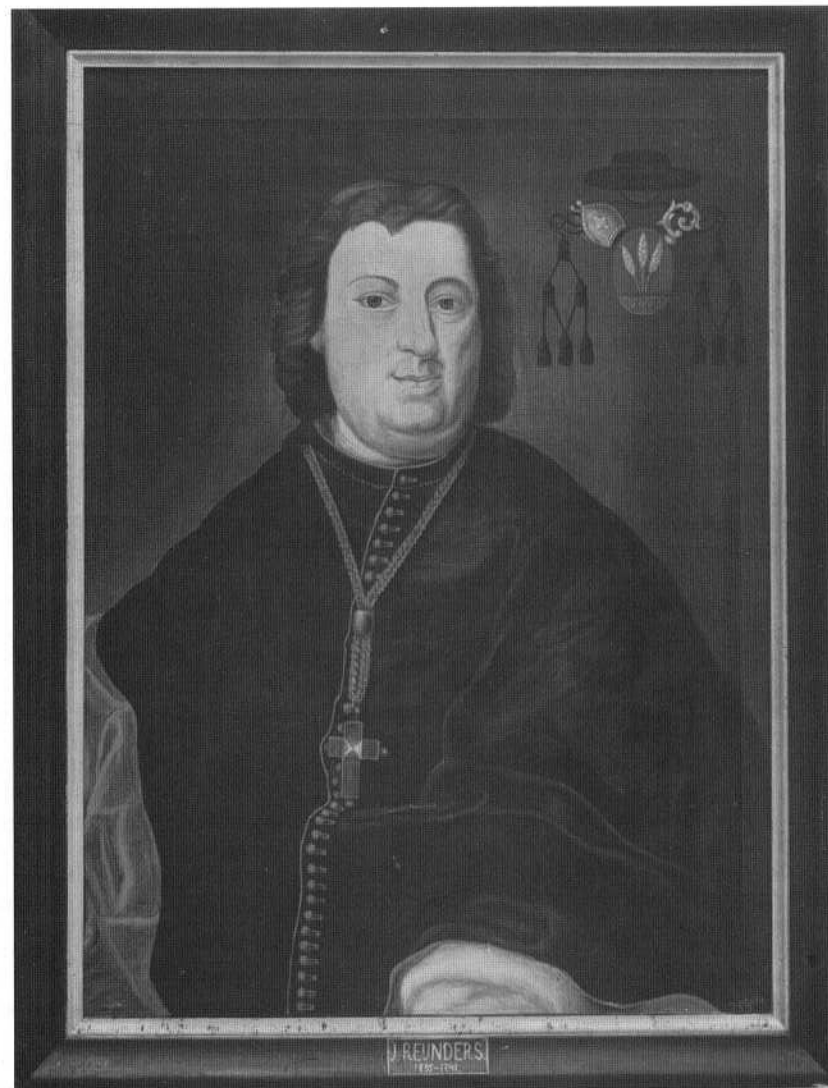
Mgr. J. REYNDERS

Godefridus Reijnders (Reners, Reynders) werd op 27 maart 1662 in Ophoven gedoopt als zoon van Joannes Reijnders († Ophoven, 02.04.1675) en Catharina Leijssen († Ophoven, 22.01.1675). Zijn ouders waren in Maaseik getrouwd op 13 oktober 1643 en kregen zeven kinderen, waarvan Godefridus de op één na jongste was. Op 24 februari 1692

huwde hij in Maaseik met Catharina Houbie, oudste dochter van Hubertus Houbie en Catharina Gruyters. In dit huwelijk werden acht kinderen geboren:

- Op 24 mei 1692 werd Johannes Reijnders (Reners, Reynders) gedoopt (zie verder).
- Op 30 september 1694 werd Gerardus Michel Reijnders gedoopt. Hij huwde Anna Gertrudis van Valckenborgh en overleed in Maaseik op 19 november 1754 in de hoedanigheid van ex-burgemeester van de stad Maaseik.
- Op 20 oktober 1696 werd Catharina Elisabeth Reiners gedoopt.
- Op 8 februari 1699 werd Ida Helena Reners gedoopt.
- Op 26 oktober 1701 werd Anna Maria Reijnders gedoopt.
- Op 15 september 1704 werd Hubertus Reijnders gedoopt (zie verder).
- Op 13 augustus 1707 werd Franciscus Reijnders gedoopt. Hij overleed in Maaseik op 25 december 1776. Hij werd kanunnik van Sint - Servaas in Maastricht.
- Op 3 juli 1710 werd Josephus Reijnders gedoopt.

Godefridus Reijnders was een welstellend man. Aan de parochiekerk van Maaseik schonk hij prachtige zilveren kandelaars, die met het familiewapen versierd waren. Als wapen voerde de familie Reijnders drie uit de grond opschietende zilveren korenaren en het devies luidde *Crescit ut alat*. Toen hij op 19 oktober 1727 overleed werd Godefridus voor het altaar van Sint - Jan Baptist begraven in de toenmalige parochiekerk. De familiesteen *Godefridus Reinders en Catharina Houbie* bevindt zich thans ingemetseld in de hulpsacristie van de oude Kapucijnenkerk van Maaseik.

225

1 Johannes Reijnders

Johannes Reijnders werd kruisheer. Waarom hij niet in Maaseik intrad, weten we niet. We zouden eerder veronderstellen van wel. Want het kruisherenklooster van Maaseik, dat op het einde van de 17de eeuw zijn grootste bloei beleefde, telde in de 18de eeuw heel wat conventuales uit Maaseik

en uit de naaste omgeving. Johannes Reijnders trad echter in bij de kruisheren van Roermond. Hij werd naar de universiteit van Leuven gezonden en behaalde er vóór 1718 de graad van licentiaat in de theologie. Daarna werd hij professor in de filosofie en de theologie in Roermond en van 1718 tot 1727 in Hoei.

In 1724 werd hij titulair prior benoemd van het voormalige kruisherenklooster van Osterberg. Dit klooster was in 1644 opgeheven onder druk van de protestanten. De Kruisheren hadden de opheffing nooit aanvaard en telkens weer een prior benoemd, die er weliswaar niet kon wonen maar toch de titel van prior droeg. De bezittingen van het klooster Osterberg in het bisdom Münster, waaronder vier hofsteden, waren in de 17de eeuw aan de orde gebleven. Deze 'rest' werd omgevormd tot een proosdij. Tot in de tweede helft van de 18de eeuw werd een titulair prior daarover aangesteld.

226

Van 1727 tot 1735 was Johannes Reijnders prior-pastoor van het kruisherenklooster van Wegberg. Het kruisherenklooster van Wegberg was het laatst gestichte kruisherenklooster vóór de Franse Revolutie. In de oprichtingsakte van 1636 werd gevraagd dat de kruisheren een klooster zouden bouwen; de prior zou tevens pastoor zijn en het klooster zou met zoveel religieuzen bevolkt worden als het aantal renten toeliet; de kruisheren zouden ook instaan voor het onderricht van de kinderen. De voorgenomen oprichting van een convent werd evenwel op de lange baan geschoven. Vanaf 1673 droeg de pastoor tevens de titel van prior, maar van een kloostergemeenschap was vooralsnog geen sprake: naast de pastoor verbleef er gewoonlijk slechts één kruisheer. De kruisheren van Wegberg bezaten een huis, boerderij, boomgaard en tuin, gelegen achter de kerk, verder grote en kleine tienden, rechten en renten. In de kerk werden vier altaren opgericht, ieder met eigen renten. De inkomsten van deze altaren waren eerder bescheiden. In het begin van de 18de eeuw telde de parochie Wegberg ongeveer tweeduizend inwoners. Prior Johannes Reijnders bouwde nu een deftig klooster met drie vleugels. Maar ook deze nieuwbouw mondde niet uit in de

uitbreiding van de communiteit.

In 1727 en 1733 werd Reijnders definitor van de orde, één van de belangrijkste helpers van de prior-generaal bij het bestuur van de orde. Op 19 juni 1735 koos het generaal kapittel hem tot prior-generaal. Nu keerde hij van Wegberg terug naar Hoei. Hij bleef algemeen overste van de orde tot aan zijn dood op 1 november 1741.

Reijnders' voorganger, prior-generaal Werner d'Audace leefde met zijn convent in Hoei in onvrede nadat hij aan de kloosterkerk, die slechts één zijbeuk met kapellen had, een andere zijbeuk met kapellen had toegevoegd. Van de oude klokkenstoel boven de ingang van het koor had hij een mooi open torentje laten maken. De verfraaiing van de kerk van Hoei werd met veel lofbetuigingen onthaald door de kruisheren van Luik, maar de conventualen van Hoei waren niet te spreken over de manier waarop hun prior en generale overste met de gemeenschapsgelden omsprong. In de

lente van 1735 deden zij een beroep op de pauselijke nuntius te Keulen. Deze wachtte met het formuleren van zijn antwoord tot 18 juni 1735, een dag na het overlijden van Werner d'Audace. Vooraleer echter het verdict aan Hoei bekend te maken liet de nuntius zijn antwoord eerst bekrachtigen in Rome. Zodoende was het de nieuwe prior-generaal Joannes Reijnders (1735-1741) die op 17 juli 1735 de bul uit Rome ontving. Deze bul van paus Clemens XII bevatte zes bepalingen. De prior-generaal moest voortaan voor kleding ieder jaar aan elke priester van het klooster van Hoei honderd Luikse florijnen uitbetalen. In de toekomst was het aan de prior-generaal verboden om te bouwen zonder voorafgaandelijke raadpleging en instemming van het huiskapittel. Ten derde mocht de prior-generaal de gelden van het klooster van Hoei niet meer naar eigen goeddunken beheren en besteden. Ten vierde diende de nieuwe prior-generaal de niet productieve rentefondsen uit de kluis van zijn voorganger te beleggen en de inkomsten te deponeren in de kas van de gemeenschap. Deze kas moest voorzien zijn van drie sleutels, zoals voorgeschreven werd in de statuten. De jaarlijkse opbrengst van graan en hop moest dienen voor het aanleggen van een behoorlijke reserve voor tijden van schaarste. De bul eindigde met richtlijnen in verband met de reiskleding: voortaan was het conventualen van Hoei toegestaan om in plaats van de witte soutane een zwart habijt te dragen met daar bovenop een klein scapulier, voorzien van het kruisherenkruis.

Joannes Reijnders verzette zich niet tegen de pauselijke bul. Met voorzichtigheid en tact probeerde hij de spanning, die had bestaan tussen de kloostergemeenschap van Hoei en zijn voorganger, weg te nemen. Overigens werd hij in heel de orde als generaal gewenst. Zijn tijdgenoten prezen hem

om zijn fijne manieren en zijn deugden. " *Ut Ordo noster refloreat* " besloot het generaal kapittel van 1736 om in de Maas- en Rijnprovincies een studium generale op te richten voor filosofie en theologie. Maar de lokale overheden blokkeerden dit initiatief.

De autonomie van de kloosters maakte een centrale opleiding inderdaad onmogelijk. In 1733 waren er minstens veertien kruisherenkloosters met een eigen opleiding. De opleiding was overigens niet overal even goed. Onder invloed van prior-generaal Reijnders werden er wel publieke verdedigingen van proefschriften in de theologie gehouden. Drie gedrukte programma's met thesissen bleven op de bibliotheek van Sint - Agatha bewaard: een van Hohenbusch van 1735, een van Sint - Agatha van 1736 en een van Hoei van 1736. Reijnders probeerde ook het studiepeil te verhogen, o.m. door het uitgeven van geschriften van kruisheren. Maar het aantal schrijvers was gering: filosoof Lambert (de) Fisen, kerkhistoricus Gerardus Casteel van het klooster van Duisburg, moraaltheoloog Henricus Seulen van het klooster van Luik en later, Jakob Hoogen, theoloog en pedagoog.

227

Na een ziekte van acht maanden overleed Reijnders in Maastricht op 1 november 1741. Hij werd overgebracht naar Hoei en daar begraven.

2 Hubertus Reijnders

Een jongere broer van Johannes Reijnders, Hubertus, werd eveneens kruisheer. Hij werd in Maaseik geboren op 15 september 1704 en trad in bij de kruisheren van Maastricht op 3 september 1724. Een jaar later, op 7 september 1725 legde hij professie af. Op 18 augustus 1725 schonken zijn ouders hem een speelrente van 20 rijksdaalders of 80 Luikse gulden en legden deze gift notarieel vast bij notaris Craens in Maaseik. Hubertus werd priester gewijd op 2 april 1730.

Van 1724 tot 1735 was Hubertus Reijnders conventualis van het kruisherenklooster van Maastricht. In 1735 volgde hij zijn broer Johannes op als prior van Wegberg. Vier jaar later werd hij tevens pastoor van Wegberg. Later kwam hij in moeilijkheden na geruchten over verduistering van parochiegelden. In 1771 werd hij afgezet als pastoor van Wegberg en opgevolgd door zijn confrater Jakob Hoogen. Hij overleed op 5 maart 1783.

Ook Hubertus was een invloedrijk man in de orde. In 1749 werd hij vicaris van de Maasprovincie en in 1770 van de Rijnprovincie. Twee keer was hij definitor, met name in 1752 en 1767. Het kloosterleven kampte intussen met een aantal moeilijkheden die een breuk met het verleden leken in te luiden. De armoedebeleving was niet meer in trek. De *clausuur* werd in verschillende kloosters niet meer onderhouden. In de bouw van kerken en kloosters kwam er meer weelde: kostbare schilderijen en koorgestoelten sierden de kerken; nieuwe kerken werden opgetrokken of oude kerken werden gerenoveerd in weelderige barok of sierlijke rococo. Zo bijvoorbeeld de kruisherkerk van Maaseik. Ook de kleding werd aangepast aan de geest van de tijd: de oorspronkelijke capuche werd vervangen door een elegant kanunnikenmanteltje. Met de gelofte van gehoorzaamheid was het al niet veel beter gesteld. Sommige verlichte kloosterlingen vonden het kloosterleven voorbijgestreefd, anderen wensten een grondige versoepeling van de discipline. De zucht naar vrijheid en individualisme deed prior-generaal Lambert (de) Fisen het plan opvatten om door nieuwe statuten de orde terug te leiden binnen de bedding van haar oude spiritualiteit en bepaalde evoluties binnen de orde te stroomlijnen, c.q. verouderde leefregels én te vooruitstrevende tendensen te schrappen. In 1765 veroorzaakte dit plan een drie jaar durende statutenstrijd

tussen de prior-generaal en de Waalse kloosters enerzijds en een aantal priors van de Maasprovincie en hun kloosters anderzijds. Hubertus Reijnders was in de statutenstrijd een hevige tegenstander van prior-generaal de Fisen. Deze strijd werd in 1768 door Rome in het nadeel van de Fisen beslecht.

Literatuur

DANIËLS (G.), *Maaseiker Epigraphie*. in: *Miscellanea J. Gessler*. Maaseik, 1948, p. 341

DE Kruisheren te Maaseik, 1476-1797, 1855-1955. Diest, Lichtland, 1955, 335p.

DROST (S.), *Genealogische steekkaarten*

EVERTZ (G.), *Geschichte des Kreuzherrenklosters zu Wegberg*.

Wegberg, 1952

FONTAINE (AE.), *Une première crise à Clairlieu au 18e siècle*, 1735-1752. S.l.n.d., 30p.

GEERKENS (H.J.) & SNIJDERS (D.), *Acht generaties te Ophoven van de familie Reynders*. in: *Het Oude Land van Loon*, 1964, jg. 19, pp. 5 - 22

HASSELT (H.P. Van), *Geschiedenis van het klooster der Kruisheren te Maastricht*. in: *Publications... dans le Limbourg*, jg. 39, 1903, p. 60

HERMANS (C.R.), *Annales Canoniorum regularium St. Augustini Ordinis S. Crucis*. Den Bosch, 1858, 1(2), p. 124

JANSSEN (R.), *750 Jaar Kruisheren*. Maaseik, 1999, pp. 114 - 123

PASCH (A. Van de), *Definities der Generale Kapittels van de Orde van het H. Kruis 1410-1786*. Brussel, 1969, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, XIV + 632p.

IDEM, *Het klooster Clairlieu te Hoei en zijn Prioren-Generaal 1210-1796*. in: *Clairlieu*, jg. 17, 1959, pp. 65-112 ; jg. 18, 1960, pp. 13-70.

Abonnementen (of geschenkabonnementen) steeds verkrijgbaar door storting op nr. 001-0678921-94 tnv De Maaseikenaar, 3680 Maaseik, met vermelding: abonnement of geschenkabonnement voor... (naam + volledig adres).

België: € 10

Overige landen: € 12.50

Een steunabonnement kan vanaf € 25. Abonnees worden verzocht hun eventuele adreswijziging mee te delen aan ons redactielid:

Ludo Droushoudt, Oude Ophoverbaan 170,

B-3680 Maaseik. Tel 089/565123.

e-mail: ludo.droushoudt@skynet.be

Iedere auteur blijft verantwoordelijk voor het door hem ingestuurde artikel. Geen uittreksel, afdruk of overname uit "De Maaseikenaar" mag geschieden zonder bronvermelding.

Teksten voor volgende editie vóór 15 november 2002 aan

Tony Van Wijck,

Maastrichtersteenweg 11,

3680 Maaseik

e-mail: tony.vanwijck@skynet.be

DE REDACTIE

Harry Beenders

Jaak Bergers

Marcel Cuyx

Ludo Droushoudt

John Golsteyn

Thérèse Hendrickx-Godelaine

Herman Hendrix

Rik Nulens

Tony Van Wijck

Jacqueline Wolfs-Godermans

MEDEWERKERS

Louis Brans

Mathieu Daemen

Raymond Driessen

Jan Etienne

Roger Janssen o.s.c.

Chris Kraewinkels

Marcel Leduc